

Todeskandidat Cornelis Kentie

De oorlogsjaren van mijn vader

Theo Kentie, feb 2016 v.3.3

Theo Kentie

Todeskandidat Cornelis Kentie; de oorlogsjaren van mijn vader.

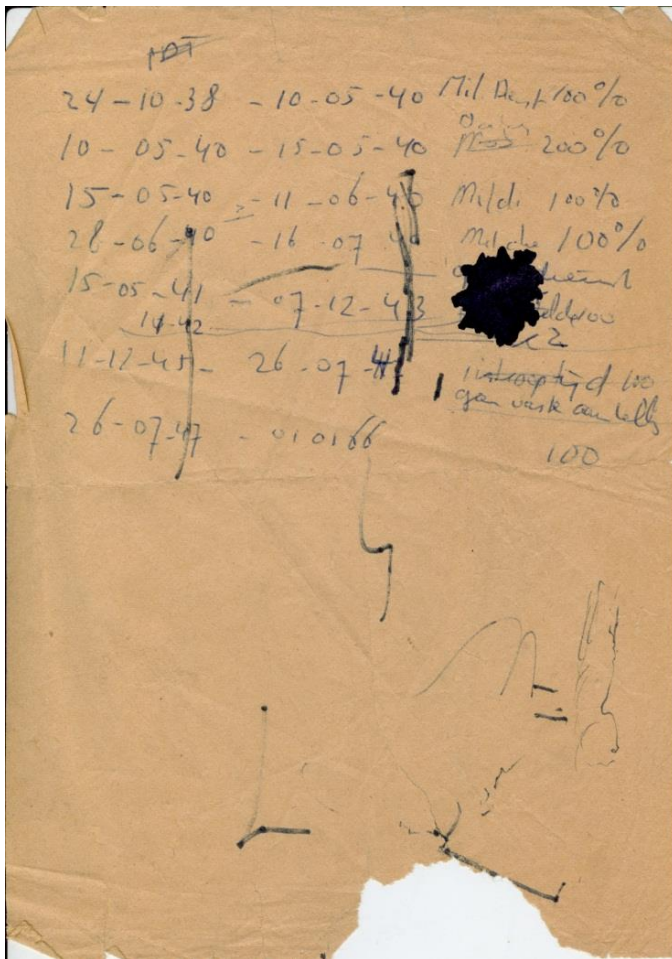
Inhoudsopgave.

1. Vooraf.....	3
2. Gedwongen arbeid - dwangarbeid.....	5
3. Arrestatie.....	9
4. Sondergericht Hannover.....	11
5. 'Todeskandidat' in Wolfenbüttel.....	14
6. "Hergabe seiner ganzen Arbeitskraft".....	20
7. Tuchthuis Celle.....	23
8. Terug naar Wolfenbüttel.....	28
9. Thuiskomst.....	31
Bijlagen.....	34
Tijdslijn.....	40
Bronnen.....	41
Afbeeldingen.....	42
De gevangenisfoto's van mijn vader (omslag, afb. 6, 19): © NIOD.....	43
Noten.....	44

1. Vooraf.

In 2001 deed ik onderzoek naar de lotgevallen van mijn vader in de Tweede Wereldoorlog. Halverwege de jaren tachtig had ik al eens een poging ondernomen om bij het NIOD (toen nog RIOD) informatie daarover te vinden, maar toegang tot de archieven werd toen, omdat ik geen toestemming van mijn vader had, geweigerd. Mijn vader vroeg me weliswaar ooit iets te doen tegen het feit, dat zijn PTT-jaren in Duitsland

niet meetelden voor zijn pensioen, maar ik zag er tegenop hem die toestemming te vragen. Wel bewaarde ik het kladje waarop hij zijn dienstjaren noteerde.

AFBEELDING 1: KLADJE MET DIENSTJAREN.

Wat hij daar deed in Duitsland, daar praatte hij niet over, meestal niet. Hij weigerde om op vakantie naar Duitsland te gaan, maar reisde er zonder problemen doorheen naar vakantieland Oostenrijk. Heel soms viel er een naam uit die tijd. Ooit noemde hij Celle. Maar hij noemde ook Bergen-Belsen, beweerde daarnaast dat hij de Duitse communistenleider Thälmann had gezien, als ik me dat tenminste goed herinner.

En hij was ooit ter dood veroordeeld, maar, zo zei mijn moeder eens, hij had dankzij de hulp van een dominee gratie gekregen. Ik herinner me niet, dat de naam Wolfenbüttel ooit viel. Toch zat hij daar, en in Celle, in de gevangenis.

Wat hier volgt, is dus niet opgetekend uit zijn herinneringen, maar bijna geheel gebaseerd op archiefonderzoek. Met behulp van schriftelijke bronnen reconstrueerde ik zo goed mogelijk, wat mijn vader overkwam tussen 19 november 1942, toen hij als tewerkgestelde per trein vertrok naar Hannover, en 12 juni 1945, toen hij weer thuis kwam bij zijn ouders op de Noorderhavenkade in Rotterdam. Ik heb geprobeerd die lotgevallen van enige context te voorzien.

Verschillende archieven bleken sporen te herbergen van de oorlogsjaren van mijn vader, veel meer dan ik had verwacht. Maar die bronnen vertellen natuurlijk ook heel veel niet: van de twee jaar in Duitse gevangenissen kom je alleen de gebeurtenissen te weten die voor de stipte bureaucraten van het Duitse gevangeniswezen van belang waren. Het dagelijkse leven en lijden komt daarbij niet aan de orde.

Over 'gewone' Nederlandse dwangarbeiders in 'gewone' Duitse gevangenissen en tuchthuizen in de Tweede Wereldoorlog is erg weinig geschreven. Oud-hoofdredacteur van *Vrij Nederland* Matthieu Smedts schreef over zijn detentie in de gevangenis te Wolfenbüttel, waar hij als *Nacht-und-Nebel*-gevangene werd opgesloten. Ik wist een oud-gevangene te vinden, die lang verdrongen herinneringen vertelde. Ik bezocht de twee gevangenissen waarin mijn vader had vastgezet, en stond voor de cellen, waar ter dood veroordeelde gevangenen aan de grond gekluisterd op hun onthoofding lagen te wachten. En ik stond in het gebouwtje, waarin de executies werden uitgevoerd: meer dan 700, meestal met de valbijl of, soms, met de galg, en waar mijn vader dus niet aan zijn eind kwam.

Justitiële bronnen zijn al eeuwen vaak de enige bronnen die ons iets vertellen over 'gewone mensen'. Ze gaan niet over het dagelijkse geploeter van mensen, maar om voor de betrokkenen dramatische incidenten: een ramp, een arrestatie, een proces, een veroordeling. En vervolgens zwijgen de bronnen weer: niets over het dagelijks leven in de gevangenis, de gevolgen voor de familie. Met een beetje geluk hebben justitiële bureaucraten nog wat sporen achtergelaten bij een overplaatsing, ziekte, executie of gratie. Veel meer is er niet: we moeten het ermee doen.

2. Gedwongen arbeid - dwangarbeid.

Op 19 november 1942 werd mijn vader, Cornelis Kentie, naar Duitsland ('dienstverplichtichd' meldt hij zelf later¹ gestuurd, naar de *Deutsche Reichpost* (DRP) in Hannover, met het 26ste contingent bestellers en ander PTT-personeel, 41 mannen uit het hele land². Hij was toen 23 jaar en nog niet zo lang in dienst bij de PTT als postbesteller. Na de lagere school en drie jaar ulo had hij enkele jaren op kantoor gezeten (mijn moeder noemde ooit borstel- en verfkwastenfabriek Burex, die in het centrum van Rotterdam had gestaan³. Hijzelf ontkende daar ooit gewerkt te hebben). Op 24 oktober 1938 kwam hij in militaire dienst. Op 11 mei 1940 werd hij als krijgsgevangen afgevoerd naar Stalag II D, in Stargard in Pommeren, nu de Poolse stad Szczeciński. Op 6 juni 1940 kwam hij weer vrij en keerde hij via Bentheim terug naar Rotterdam. Op 16 juli 1940 zwaaide hij af. Pas bijna een jaar later, op 15 mei 1941 kwam hij in dienst bij de PTT, waar zijn vader al werkte⁴.

Omdat de Duitse mannen aan het front vochten en half Europa in hun greep moesten zien te houden, had nazi-Duitsland vanaf het begin van de oorlog een almaar groeiende behoefte aan arbeiders uit de bezette landen. Goedschiks maar vooral kwaadschiks werden miljoenen mannen, vrouwen en zelfs kinderen uit heel Europa op transport gezet naar de *Heimat*. De eerste ladingen kwamen vanaf 1939 uit Polen.

Al in juni 1940 begon de werving van Nederlandse dwangarbeiders. Werkzoekenden werden op straffe van intrekking van hun uitkering 'vrijwillig' geronseld⁵. Gedurende de hele oorlog werden er zo'n 500.000 Nederlanders naar Duitsland gestuurd. Bij de capitulatie bevonden zich nog circa 270.000 Nederlanders op Duitse bodem⁶.

De *Deutsche Reichpost* (DRP) had de grootst mogelijke moeite om het bedrijf te laten functioneren onder de oorlogsomstandigheden. Halverwege 1943 was de helft van het oorspronkelijke personeelsbestand aan het bedrijf onttrokken. Men was dan ook al sinds anderhalf jaar bezig het personeel aan te vullen met buitenlandse hulpkrachten⁷. Begin 1942 begon de werving van Nederlandse PTT'ers. De verwachting was, dat het geen moeite zou kosten vrijwilligers te vinden. Dat viel tegen: slechts iets meer dan honderd mannen gingen uit eigen vrije wil de oostgrens over, aangevuld met wat onaangepaste lieden. Die leverden slecht werk en gingen, volgens de functionaris die leiding gaf aan Bureel Uitzending naar Duitsland, met dienstmeisjes op zolderkamers van hun hotel rotzooien⁸. Sommigen probeerden na aankomst direct weer terug te keren, waarvoor de meest uiteenlopende redenen werden bedacht, van heimwee tot het niet kunnen verdragen van Duits voedsel. Soms hadden ze daarbij succes.

In de volgende maanden kwam de bezetter met steeds zwaardere eisen: er was meer personeel nodig. In juni volgde het bevel aan de PTT om 1241 man te leveren. Dat zouden geen vrijwilligers meer zijn: vertrek naar Duitsland was nu *dienstverplichtet*, en op eigen houtje terugkeren was dus uitgesloten. Wel was er een verschil tussen de meeste andere dwangarbeiders en de door de PTT gestuurde mannen: die laatsten werden formeel bij de DRP gedetacheerd, met behoud van salaris. Bovendien hadden ze betere verlofrechten: al na een half jaar mochten ze op vakantie, hoewel die rechten later werden ingeperkt, toen steeds meer vakantiegangers niet meer teruggingen⁹.

Aanvankelijk besloot de PTT om te loten onder alle 18- tot 40-jarige personeelsleden. Maar daar kwam kritiek op: er werd dan immers geen rekening gehouden met de gezinssamenstelling of de economische situatie. Dus werd verordonneerd dat in eerste instantie jonge, ongehuwde mannen moesten worden aangewezen. In augustus vertrok het eerste grote contingent PTT'ers. In de herfst van 1942 stakte de

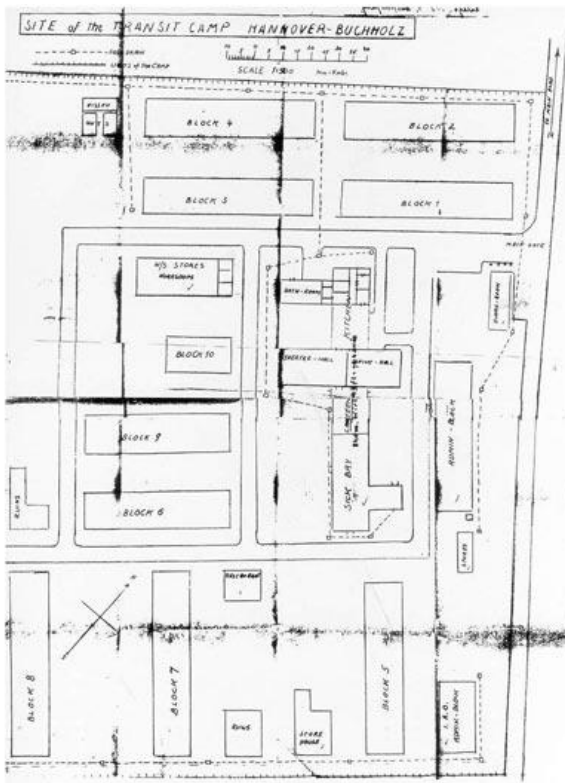
opmars van het Duitse leger, en aan het Oostfront werden enorme verliezen aan manschappen geleden. Er moesten grote aantallen nieuwe soldaten worden gerekruteerd, en dus waren er weer veel nieuwe dwangarbeiders nodig om de openvallende banen te bezetten. De Nederlandse PTT moest nog eens 4000 man leveren.

Op grote schaal waren Duitse vrouwen aan het werk gezet, ook bij de Reichspost. Maar voor veel eenvoudig en zwaar werk bleven er forse tekorten bestaan: er was behoefte aan bestellers, pakketsorteerders, zakkensjouwers: het zwaardere en vuilere werk¹⁰. Hoewel er was beloofd, dat het PTT-personeel in pensions of bij particulieren zou worden ondergebracht, werden de meeste mannen toch in *Arbeitslager* gehuisvest. De situatie in deze barakkenkampen varieerde, van goed tot zeer slecht. Veel PTT'ers troffen het niet. De personeelsdienst van de PTT kreeg stapels klachten. Ter behandeling daarvan werd een inspecteur aangewezen, Ir. B.C.V. Ockerse, die de klachten in Duitsland zelf ging onderzoeken.

Vaak, zo blijkt uit bewaard gebleven klaagbrieven, waren er geen sanitaire voorzieningen, vooral in de kampen in de grotere steden. Vaak ook zaten de barakken vol vlooien en wantsen. Soms was er geen beddengoed, heel soms zelfs geen kachel, zodat de mannen na hun 56-urige werkweek in de kou zaten. Ook het moeten delen van de woonruimte met Russen, Polen en andere buitenlanders zat veel Nederlandse PTT'ers niet lekker en was reden voor klagen. Hun klachten hadden soms succes: er werden dan betere onderkomens gevonden, in hotels, theaters of dienstgebouwen van de *Reichspost*. In december 1942 en januari 1943 bezocht inspecteur Ockerse verschillende groepen PTT'ers, onder andere in Düsseldorf, Leipzig en Dresden. In alle drie de steden wist hij betere huisvesting te regelen. Ook klachten over voeding, verlof en inhouding van kost en inwoning loste hij op¹¹.

AFBEELDING 2: BARAK IN DE SCHIERHOLZSTRASSE TE BUCHHOLZ.

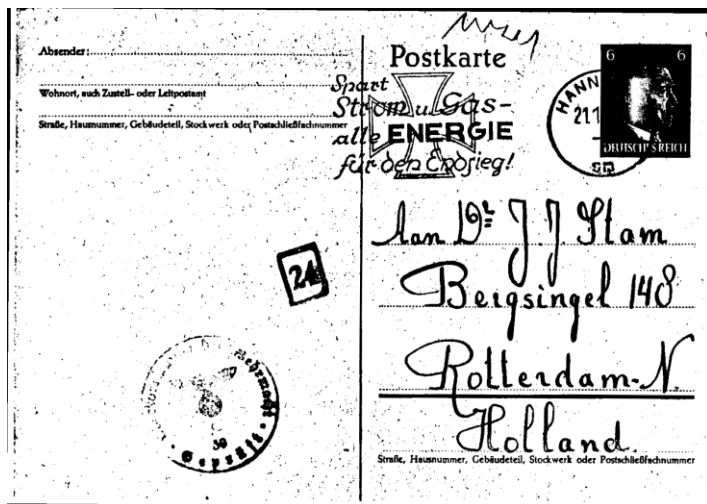

Plan des Transit Camp von 1945

AFBEELDING 3: PLATTEGROND VAN HET ARBEITSLAGER SCHIERHOLZSTRASSE (IN 1945 EEN TRANSIT CAMP).

Mijn vader werd bij aankomst ondergebracht in de barakken van het *Gemeinschaftslager P.T.T* van het *Deutsche Arbeiterfront* in de Schierholzstrasse in Buchholz, een buitenwijk van Hannover. In de negentien barakken van dat DAF-kamp waren duizenden dwangarbeiders, krijgsgevangenen en aan het werk gezette concentratiekampgevangenen gehuisvest.

De dag na zijn aankomst dag stuurde mijn vader briefkaarten om zijn nieuwe adres te melden, zeer waarschijnlijk één naar zijn ouders en zeker één naar dominee J.J. Stam van de Prinsekerk in Rotterdam-Bergpolder¹². Hij was, zo schrijft hij de dominee enkele weken later op Nieuwjaarsdag, aan het werk gezet op Postkantoor I, het *Hauptpostamt*. Daar moest hij zes dagen per week gedurende tien uur per dag brieven stempelen en sorteren, post naar de treinen brengen en brievenbussen legen. In de barakken van de Schierholzstrasse waren allerlei nationaliteiten gehuisvest: Polen, Fransen, Italianen, zelfs Arabieren. Het was verveling troef: er was niets te lezen, en ook was het niet mogelijk om naar een café of de bioscoop te gaan. Er vormden zich groepjes rondom stadsgenoten, terwijl er ook iets als een protestantse Bijbelkring was¹³.

AFBEELDING 4: BRIEFKAART AAN DS. STAM.

Of de woonomstandigheden in de Schierholzstrasse net zo slecht waren als in het *Holländische Postlager* in de Grosse Packhoffstrasse 24 in het centrum van Hannover valt niet te achterhalen. De PTT'ers daar, te werk gesteld bij *Postamt II*, stuurden in december 1942, een brief vol klachten aan de directie in Nederland. Ze sliepen er met circa zeventig man op drie kamers. In een kamer van ongeveer 40 m² sliepen bij voorbeeld meer dan twintig man. Ze lagen stijf tegen elkaar, terwijl er nauwelijks frisse lucht binnenkwam. Dag en nacht kwamen mannen van of gingen naar hun werk of naar de altijd verstopte wc, zodat er van slapen weinig terecht kwam. De veel te kleine eetruimte, waarin gekookt noch gewassen mocht worden, was van de slaapkamers gescheiden door een houten wandje¹⁴. De kans is groot, dat eerder genoemde Ockerse ook Hannover bezocht, want de woonomstandigheden werden als snel verbeterd. Twee maanden na zijn aankomst, op 25 januari 1943, werden Nederlandse PTT'ers, waaronder mijn vader, ondergebracht in de Pertzstrasse 17, in de tuinstad Kleefeld. Het was een in 1942 gereedgekomen gebouw van de *Fernmeldedienst*, dat nog niet in gebruik was genomen¹⁵.

Wat voor soort contact had mijn vader met dominee Stam, aan wie hij vanuit Hannover verschillende brieven stuurde? Minstens twee kwamen niet door de censuur en kreeg hij weer terug, "om een bepaalde reden", schreef hij. Even vaag is zijn mededeling in de volgende brief, dat de meeste kerken gesloten zijn, omdat er zo weinig mensen zijn, en "misschien nog wel om een andere reden". Had dominee Stam hem gevraagd te rapporteren over de situatie in Duitsland? Was hij een soort contactpersoon, bij voorbeeld voor de verspreiding van de kerkelijke zendbrieven, die dominee Stam en andere protestantse voorgangers onder de in Duitsland tewerkgestelde geloofsgenoten verspreidden?¹⁶ Zeker is, dat de Synodale Commissie voor Bijzondere Kerkelijke Gezinszorg van de samenwerkende protestantse kerken 'vertrouwenspersonen' aanstelde onder de tewerkgestelden. Deze commissie, een initiatief van de Nederlands Hervormde kerk (waarvan ds. Stam een prominent voorganger was), trachtte de achterblijvende families te steunen en de naar Duitsland gestuurde dwangarbeiders middels boeken, preken, brochures en tijdschriften op het goede pad te houden. De Rotterdamse commissie stuurde bovendien maandelijks rondschriftbrieven, iedere maand door een andere dominee opgesteld¹⁷. In de Gereformeerde Kerk aan de Waterlooplaf in Hannover hield dominee Tuente illegale kerkdiensten in het Nederlands¹⁸. Kerkdiensten en andere samenkomsten en bijbelgroepjes werden in de loop van 1943 verboden¹⁹.

Op 1 januari 1943 schrijft mijn vader, dat hij maar weinig voor hun geloof uitkomende christenen is tegengekomen: "Het is dan ook een pracht taak, die hier voor een Christen is weggelegd"²⁰. In de

Pertzstrasse wordt, zo meldt hij, uitvoerig gediscussieerd over de Bijbel en over het waarom van de oorlog, soms tot wel 1 uur 's nachts.

AFBEELDING 5: PERTZSTRASSE 17 IN 2001.

3. Arrestatie.

De Pertzstrasse ligt in een in de jaren twintig of dertig gebouwde woonwijk aan de noordoostkant van de stad. Nummer 17 is nog steeds²¹ het laatste pand. Naar het noorden en naar het oosten strekten zich toen uitgebreide weilanden uit. Mijn vader verbleef in de Pertzstrasse, toen hij op 7 april 1943 werd gearresteerd. In zijn twee koffers vond men de verpakkingen en de afgestempelde adreskaarten van de pakketten die hij had opengemaakt. Het ging om 47 pakjes, veldpost, dus bestemd voor soldaten aan één van de fronten. Hij had, zo luidde de aanklacht, daaruit koeken en koekjes gepikt, evenals rookwaren en een vulpen. Hij had het gedaan uit honger, zo was later voor de rechter zijn verweer. Maar dat vond de rechtbank niet zo'n sterk excuus. Want hij had in de kantine middageten gekregen, waarvoor hij per week slechts 40 gram vet, 150 à 200 gram vleespuree en aardappelpuree van zijn *Lebensmittelmarken* hoefde af te staan. Hij had dus net zo veel als de Duitsers en zijn Hollandse *Arbeitskameraden* gekregen.

Dat was dan niet veel, zo klaagden de eerder genoemde 63 'arbeidskameraden' bij Postkantoor II. Die lieten vaak voedsel door familie sturen, en wie dat niet voor elkaar kreeg, leed domweg honger, want ze kregen per week maar iets meer dan twee kilo brood de man. Ze moesten zonder echte pauzes heel hard werken. In de kantine van het postkantoor konden ze met behulp van hun bonnen redelijk eten, maar de porties waren veel te klein.

AFBEELDING 6: POLITIEFOTO HANNOVER.

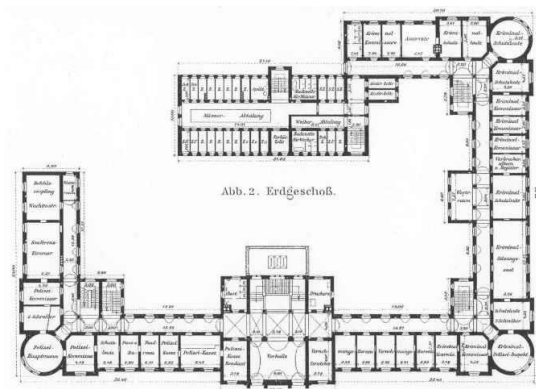
Diefstallen van postzendingen kwamen vaker voor. Meer dan 150 Nederlandse PTT'ers werden ervoor gearresteerd. Aanvankelijk werden ze op staande voet ontslagen en naar Nederland teruggestuurd. Maar vanaf eind 1942 of begin 1943 werd dat niet meer geaccepteerd door de met Rijkscommissaris Seyss-Inquart meegekomen *Oberpostrat*, Dr. W. Linnemeyer. Iedere postdiefstal moest voor een Duitse rechtbank afgehandeld worden, beleid dat aansloot bij dat in Duitsland zelf, waar steeds strenger werd opgetreden tegen dit soort vergrijpen. Nederlandse PTT'ers werden vanwege diefstallen door die Duitse rechtbanken veroordeeld van een week hechtenis tot tien jaar tuchthuis of heel soms zelfs de doodstraf. Directeur-generaal Ir. W.L.Z. van der Vegte van de PTT, een door Seyss-Inquart benoemde NSB'er, kwam tegen deze laatste straffen in het geweer en wist soms met succes gratie te verkrijgen²².

4. Sondergericht Hannover.

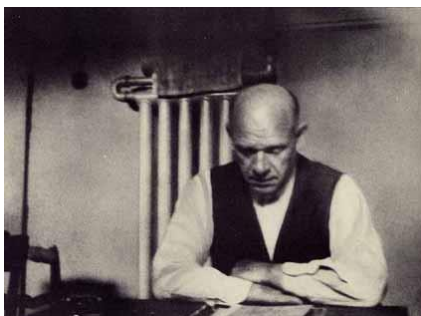
Na zijn arrestatie werd Cornelis Kentie waarschijnlijk gevangen gehouden in de politiegevangenis te Hannover, deel uitmakend van het hoofdbureau van politie in de Hardenbergstraße. Het lijkt waarschijnlijk, dat hij ook vast heeft gezeten in de *Gerichtsgefängnis*, gelegen direct achter het Centraal Station. Daar kan hij communistenleider Ernst Thälmann hebben gezien, die daar tot 11 augustus dat jaar als 'Stargefangene' was geïnterneerd²³.

AFBEELDING 7: HOOFDBUREAU VAN POLITIE TE HANNOVER (IN 2001).

AFBEELDING 8: BEGANE GROND VAN HET HOOFDBUREAU VAN POLITIE. GOED ZICHTBAAR IS HET CELLENBLOK.

AFBEELDING 9: ERNST THÄLMANN IN DE GERICHTSCEFÄNGNIS HANNOVER, 1943.

Op 21 mei 1943 verscheen Kentie voor het *Sondergericht Abteilung I für den Oberlandesgerichtsbezirk Celle beim Landgericht* in Hannover. Rechters bij deze bijzondere rechtbank waren Dr. Stein als voorzitter, dr. Hamelberg en dr. Schmedes²⁴. Verder was aanwezig de openbaar aanklager (*Staatsanwalt*) Hille²⁵. Er was waarschijnlijk geen tolk aanwezig. Onduidelijk is wie de toegewezen 'Offizial-Verteidiger' was. Beroep was na een uitspraak van zo'n bijzondere rechtbank niet mogelijk.

De *Sondergerichte* waren zeven weken na de machtsovername van de nazi's, op 21 maart 1933 ingesteld. Ze waren nadrukkelijk bedoeld om de strijd van de nazi's tegen hun politieke tegenstanders een juridische basis te geven. Zij moesten bij voorbeeld ertoe bijdragen om de vooral communistische en sociaaldemocratische tegenstanders van het Derde Rijk, die de nieuwe orde stiekem zouden proberen te ondergraven, '*vollständig auszurotten*'²⁶.

Rechters bij de bijzondere rechtbanken waren vaak fanatieke nazi's, die de opdracht hadden snelrecht te plegen en streng te straffen. Het waren 'soldaten van het thuisfront', die streden tegen 'volksparasieten', de *Volksschädlinge*²⁷. In de loop der jaren nam het aantal verordeningen op grond waarvan de bijzondere rechtbanken recht spraken, toe. Daarbij ging het aanvankelijk vooral om de *Heimtückeverordnung* en de Rijksdagbrandverordening, maar na het begin van de oorlog kwamen daar onder andere de radioverordening (waarmee het verboden werd naar buitenlandse zenders te luisteren), de oorlogseconomieverordening en de zogenaamde *Volksschädlingsverordnung* (1 september 1939) bij. Daarmee verschoof het zwaartepunt van het strafrecht van de gewone rechtbanken naar de *Sondergerichte*. De *Heimtückeverordnung* verbood het onbevoegd dragen van uniformen, maar was vooral van belang vanwege paragraaf 3. Daarin werd een ieder met gevangenisstraf bestraft die opzettelijk een onwaarheid verspreidde met als doel het beschadigen van het Rijk of de achter het Rijk staande partijen of organisaties. Het bleek een effectief muilkorfartikel.

De al eerder gepubliceerde *Reichtstagsbrandverordnung* was opgesteld als reactie op het in brand steken van de Rijksdag door Marinus van der Lubbe op 27 februari 1933. De dag erna werd de verordening door president Hindenburg afgekondigd. Ze was officieel gericht tegen gewelddaden van communisten, maar beperkte in één klap de belangrijkste grondrechten. Het recht op vrije meningsuiting, de pers- en de vergadervrijheid werden afgeschaft. Voor afluisteren, vastzetten en het doen van huiszoekingen was geen enkele rechterlijke toetsing meer nodig.

Het *Sondergericht* Hannover (één van de uiteindelijk 74) voerde tussen 1933 en 1945 ongeveer 4200 processen. In 1943 werden de meeste gevoerd: ongeveer 820. Vanaf het begin van de oorlog (1 september 1939) tot 10 april 1945 sprak het 210 doodstraffen uit, 59 in 1943 alleen. 170 in die periode veroordeelden werden daadwerkelijk geëxecuteerd. 99 doodvonnissen waren gebaseerd op de *Volksschädlingsverordnung* van 5 september 1939.

In het Derde Rijk werden waarschijnlijk circa 45.000 doodvonnissen gevelde. Meer dan de helft daarvan werd uitgesproken door de krijgsraden. 5243 doodvonnissen werden door het *Volksgerichtshof* gevelde. De overige rechtbanken kwamen tot een totaal van zo'n 15.000, de meeste daarvan (zo'n 10.000) bij de 74 bijzondere rechtbanken.

Achttien vrouwen werden door het *Sondergericht* Hannover ter dood veroordeeld. Meer dan een kwart van de mannen (57) was buitenlander, de helft daarvan (29) Pool, en vier Nederlanders. Die vonnissen werden meestal in de executieruimte in Wolfenbüttel, waar een guillotine en een galg stonden, ten uitvoer gebracht. 24 doodvonnissen werden door de Rijksminister van Justitie omgezet in

gevangenisstraffen. Het betrof zes vrouwen, één Pool en drie Nederlanders. Van de doodvonnissen tegen buitenlanders werd overigens 89%, vaker dan die van Duitsers, daadwerkelijk voltrokken²⁸.

Met de *Volksschädlingsverordnung* konden ook simpele vergrijpen zwaar worden bestraft, zoals blijkt uit § 4:

“Wer vorsätzlich unter Ausnutzung der durch den Kriegszustand verursachten außergewöhnlichen Verhältnisse eine sonstige Straftat begeht, wird unter Überschreitung des regelmäßigen Strafrahmens mit Zuchthaus bis zu 15 Jahren, mit lebenslangem Zuchthaus oder mit dem Tode bestraft, wenn die das gesunde Volksempfinden wegen der besonderen Verwerflichkeit der Straftat erfordert”.

Deze paragraaf maakte het dus bovendien mogelijk om zowat iedere overtreding en ieder misdrijf door een bijzondere rechtbank te laten behandelen. En dat was ook de bedoeling, zo liet het Rijkswaterstaatsministerie in 1939 de rechters en aanklagers weten. De parasiet die zich aan het volk vergrijpt, heeft immers geen plaats meer in de Duitse gemeenschap. De verordening was ook niet zozeer tegen nauw omschreven daden, als wel tegen een bepaald daderstype gericht. Ze was gericht tegen mensen die volgens de nazi's tekort schoten in hun op de gemeenschap gerichte houding. Dankzij de *Volksschädlingsverordnung* konden rechters en officieren van justitie naar totale willekeur straffen²⁹.

De SS meldde op 3 februari 1941 dat het verduisteren en stelen van met name veldpostpakjes door postbeambten de laatste tijd enorm was toegenomen³⁰. In april 1942 werden de voedselrantsoenen drastisch gekort, en dat leidde tot een verdere toename van de diefstallen. Justitie reageerde met steeds zwaardere straffen, en het vaker uitspreken van de doodstraf op grond van de volgende redenering. Wie zich bezondigde aan het stelen van pakjes in zijn functie als ambtenaar, kon niet anders dan een *Volksschädling* zijn. Hij jatte immers *Liebesgaben*, die door de familie van een soldaat letterlijk uit de mond gespaard waren, terwijl de niet bereikte geadresseerde zich ook nog eens zorgen ging maken over de reden van het uitblijven van nieuws van het thuisfront. Zeer zware straffen waren dus op hun plaats. De hoeveelheid gestolen waar was daarbij niet zo van belang. Pakjes bevatten gewoonlijk ook niet veel levensmiddelen of tabak. Maar het was een misdrijf tegen de veldpost als instituut, en daarmee was het een aanval op een van de fundamenteën van de oorlogsvoering. Je moest wel een gewetenloze misdadiger zijn als je je daaraan schuldig maakte. Je maakte je dan ook niet zozeer schuldig aan het overtreden van een bepaalde wet, maar je handelde tegen het *gesunde Volksempfinden*, de gezonde opvattingen van het volk. En dus was je extra schuldig. Dat gezonde volksgevoel hoefde verder niet gedefinieerd te worden of in wetten vastgelegd. De bijzondere rechter van het Sondergerichte vertegenwoordigde dat volksgevoel³¹. Bij het stelen van veldpost was het toepassen van de *Volksschädlingsverordnung* dan ook verplicht.

Die redenering werd ook gehanteerd tegen mijn vader. De diefstal van de zevenenveertig pakketten was niet alleen strafbaar volgens de paragrafen 359, 350, 354, 348 en 349 van de strafwet, zo luidde het oordeel van de rechters, maar was vooral een vergrijp tegen genoemde § 4 van de *Volksschädlingsverordnung*, want hij had gebruik gemaakt van de bijzondere oorlogsomstandigheden. Veldpost bestond immers als gevolg van die oorlog, en er was door de oorlogsinspanningen gebrek aan toezichthoudend personeel. Het misdrijf was des te verwerpelijker, omdat hij zich had vergrepen aan goederen, die de “deutsche Volksgenossen” ondanks de schaarste bij elkaar hadden gespaard om hun verwanten “an der Front eine Freude zu machen und ihnen die Gewissheit zu geben, dass die Heimat an sie denkt”. Als de dader als buitenlander dat niet helemaal had kunnen navoelen, dan had hij toch met zijn gezond verstand kunnen begrijpen, dat hij met zijn daad de band “zwischen Front und Heimat” verstoorde, zo stelde de rechtbank. De dader wist toch ook dat hij zich aan de wetten van de nationaalsocialistische staat diende te houden. Het verweer dat hij zich niet bewust was dat deze daad zo zwaar gestraft werd, hield geen stand. Bijzonder verwerpelijk was volgens de rechtbank, dat Kentie in zo'n

korte tijd zoveel pakjes had weten te jatten. En ook al had aangeklaagde een blanco strafblad, het *gesunde Volksempfinden* vereiste ter bescherming van de veldpost en de band tussen front en vaderland de doodstraf. Aanvullend werd mijn vader veroordeeld tot eeuwig eerverlies.

5. 'Todeskandidat' in Wolfenbüttel.

Mijn vader liet nooit de naam Wolfenbüttel vallen. Het was dan ook een verrassing toen ik bij het NIOD zijn gevangenisdossier aantrof in een map van de strafgevangenis in die stad. Op 7 juni 1943 om 9.40 uur werd mijn vader in Wolfenbüttel 'ingeboekt' als nummer 271 onder de naam Cornelius Kentie en opgesloten in *Haus II*, het zogenaamde Rode Huis. Bij hem werd een bedrag van 77,28 RM aangetroffen, terwijl maximaal 50 RM in zijn bezit mocht blijven. Het teveel werd in beslag genomen, en later vond men nog eens 159,98 RM. Zijn weekloon bij zijn arrestatie was overigens 21 RM. Hij vulde de

in

Aufnahmeverhandlung (formulier nr. 36 van het gevangeniswezen) in en werd *Einzelhaft* en geboeid opgesloten, naar alle waarschijnlijkheid in een dodencel.

AFBEELDING 10: MAQUETTE VAN DE GEVANGENIS VAN WOLFENBÜTTEL.

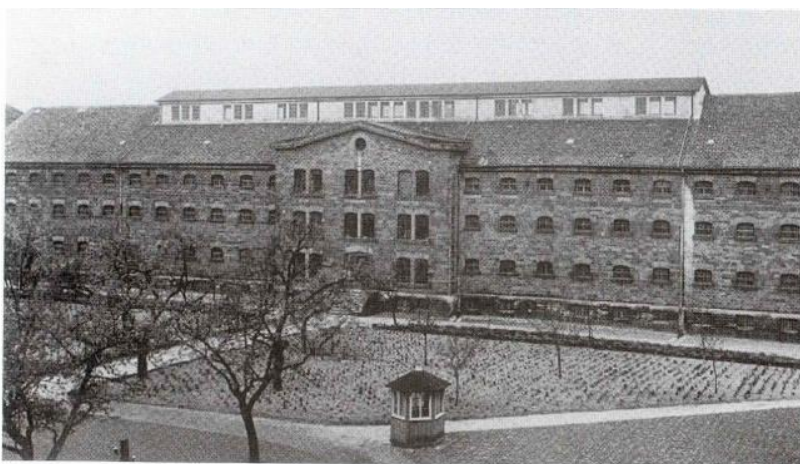
De gevangenis in Wolfenbüttel heeft zijn hoofdingang in een nauwe straat in het met eeuwenoude vakwerkhuisen volgebouwde historische centrum. Het hoofdgebouw van de gevangenis stamt uit 1506. In 1619 werd het voor het eerst een (militaire) gevangenis. Sinds 1790 is het een tuchthuis. In 1873 werden achter het hoofdgebouw twee cellencomplexen gebouwd, Haus I en Haus II. Her en der op het terrein staan werkplaatsen. De gevangenis werd vanaf het begin van de machtsovername door de nazi's gebruikt voor het opsluiten van politieke gevangenen. In de tweede helft van de jaren dertig was bijna de helft van de circa 800 gevangenen veroordeeld vanwege politieke delicten. De gevangenis werd beheerd door regulier justitiepersoneel, en dat was aanvankelijk te merken. Joden mochten bij voorbeeld Pesach vieren en gebedenboeken hebben. Soms werd iemand tegen de zin van de Gestapo op strikt juridische gronden

vrijgelaten. Maar de Gestapo kreeg in de loop der tijd steeds meer grip op de gevangenis, en het werd een beruchte gevangenis voor *Nacht-und-Nebel*-gevangenen (NN-gevangenen)³². De gevangenis had een capaciteit van duizend gevangenen, maar gedurende de oorlog verdubbelde dat aantal tot tweeduizend.

AFBEELDING 11: HAUS II TE WOLFENBÜTTEL, HET RODE HUIS.

Op het binnenterrein van de gevangenis staat een oud gebouwtje, de oude smederij. Deze smederij werd in 1937 tot een executieplaats omgebouwd, nadat besloten was de voltrekking van de doodstraf te centraliseren in elf executieoorden. Een valbijl (guillotine), afkomstig uit een gevangenis in Hannover en een galg werden geplaatst, een bloedgoot gegraven, enkele ruimtes tot dodencellen verbouwd. Vanaf de herfst van 1943 werd Haus I, het 'Grauen Haus' de gevangenis van de NN-gevangenen³³. Over hun verblijf weten we wat meer. Op de begane grond bevonden zich de dodencellen, die in 2001 nog als gewone cellen in gebruik waren. Op de tweede verdieping, in de voormalige kapel, moesten deze gevangenen verrekijkers van de firma Voigtländer u. Sohn in elkaar zetten, iedere dag van zes uur 's morgens tot zes uur 's avonds. Alleen op dinsdag stopten ze al om vijf uur. Dan kwamen de beulen: dinsdag was executiedag.

AFBEELDING 12: HAUS I, HET 'GRAUEN HAUS'.

De *Todeskandidaten* werden door de wachtmeesters naar de guillotine gebracht. Hoeveel er op een dag werden geëxecuteerd, kon je dinsdagochtend al weten, omdat dan de ongebruikelijk korte kisten werden afgeleverd. Kort, want er werd op hout bezuinigd en de onthoofde lichamen waren nu eenmaal korter. Het afgehakte hoofd kon er altijd wel bij gepropt worden³⁴. De ter dood veroordeelde NN-gevangenen (meer dan 70 werden in Wolfenbüttel geëxecuteerd) zaten in de cellen op de begane grond, dag en nacht geboeid. Ook eten deden ze met de boeien om. Het galgenmaal was soep. Als dat op was, moesten ze zich uitkleden. Hun handen werden op de rug geboeid. Na 3 december 1943 kregen ze standaard een spuitje om het spreken onmogelijk te maken. Op die dag had een man uit Poitiers de Marseillaise gezongen tot het moment, dat zijn hoofd op de grond viel.

Der Zellentrakt im sogenannten Grauen Haus des Strafgefängnisses Wolfenbüttel, in dem die zum Tode Verurteilten Nacht-und-Nebel-Gefangenen inhaftiert waren.

AFBEELDING 13: DE DODENCELLEN IN HET 'GRAUEN HAUS'.

De gevangenen op de hogere etages van het *Grauen Haus* mochten niet kijken als de ter dood veroordeelden hun laatste gang maakten, maar deden dat toch en zagen dan hoe de ter dood veroordeelden tussen twee bewakers naar de oude smederij werden gevoerd. Daar namen twee mannen met bebloede schorten hen over en verdween men in het gebouwtje. Het onthoofden ging razendsnel: op 3 december 1943 werden bij voorbeeld in nauwelijks meer dan een kwartier tien leden van de verzetsgroep Renard geëxecuteerd³⁵. Na enige tijd arriveerde de vrachtwagen, waarmee de kisten werden afgevoerd, samen met het mes: dat moest geslepen worden voor de volgende keer.

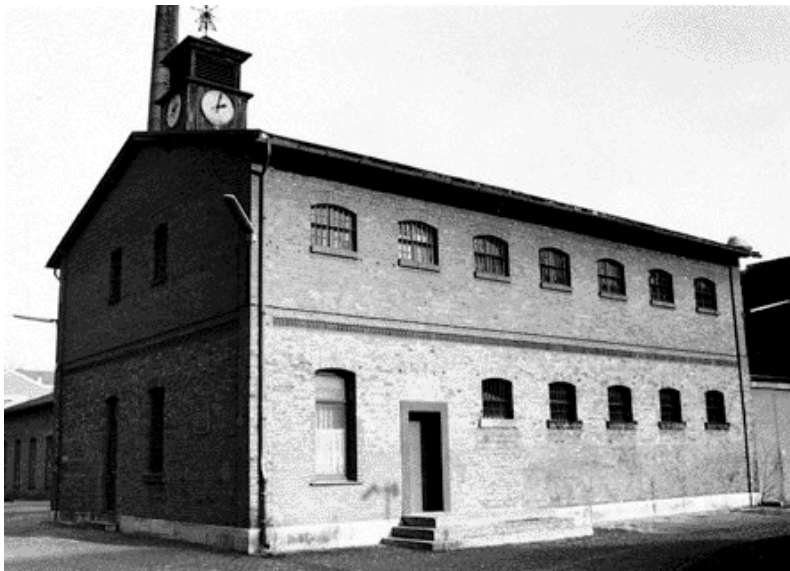
Dat zijn details die de latere hoofdredacteur van *Vrij Nederland* Mathieu Smedts ooit opschreef. Smedts kwam op 14 maart 1944 in Wolfenbüttel aan. Hij was als verzetsstrijder op 17 november 1943 in Utrecht ter dood veroordeeld, en werd als NN-gevangene afgevoerd naar tuchthuis Sonnenburg (een speciale NN-gevangenis, waar per maand bijna twintig procent van de gevangenen stierf) en vervolgens naar Wolfenbüttel. Daar was het na Sonnenburg “pure verrukking de eerste dagen”, schreef hij later³⁶. De cellen waren helder, er waren wc's, veel bewakers waren redelijk correct. Maar toch werd Wolfenbüttel “een verschrikkelijker ervaring dan alles wat wij tot dan toe hadden beleefd”. En dat kwam door een klein

huisje met daarin een guillotine. “Week in week uit, bijna elke dinsdag kwamen de beulen om enkele ter dood veroordeelden te onthoofden”.

Ook Smedts monteerde in de oude gevangeniskapel verrekijkers tot zes uur 's middags. Op dinsdag werd er een uur eerder gestopt,

“want dan moesten onze brave wachtmeesters de ter dood veroordeelden uit hun cel naar de guillotine brengen. Zij zaten gelijkvloers beneden ons, de Todeskandidaten, zoals zij genoemd werden. Altijd waren zij geboeid. 's Morgens werden de boeien hun twintig minuten afgenomen om hun bedden uit de cel te slepen en op de gang te leggen, twintig minuten 's avonds om ze weer terug te halen. Ze aten met de boeien aan, zij zaten de hele dag alleen te wachten op hun dinsdag”³⁷.

Toen Smedts er zat, was mijn vader geen *Todeskandidat* meer, maar de kans is heel groot, dat ook hij maandenlang in een dodencel angstig heeft gewacht op zijn dag des oordeels. Smedts hoorde ter dood veroordeelden in afwachting van hun executie krankzinnig worden. 's Nachts werd soms de stilte doorbroken door “een gehuil dat je door merg en been ging. Een man die te lang alleen met zijn gedachten over zijn komende executie had gezeten, kon zich niet meer beheersen”³⁸.

AFBEELDING 14: DE OUDE SMEDERIJ.

Overigens vermeldt dominee Hans Hüneke, die bij veel executies aanwezig was, een heel ander tijdschema. Eerst om de veertien dagen, later bijna elke dag werd er geëxecuteerd. Afwisselend met dominee Schubert was Hüneke twee keer per week als zielzorger aanwezig. Het ritueel begon 's avonds om 19 uur. De verantwoordelijke officieren van justitie in hun toga's, de griffier, een evangelisch en een katholiek geestelijke en twee ambtenaren betraden dan het executiegebouwtje. Vloer en wanden waren er met tegels bedekt. Een gordijn deelde de ruimte in tweeën. Achter het gordijn bevond zich de guillotine.

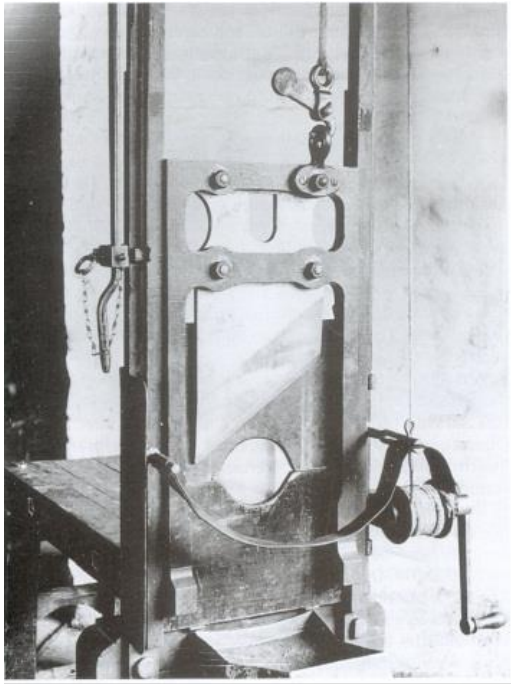
AFBEELDING 15: DE EXECUTIERUIMTE IN DE OUDE SMEDERIJ.

In het deel voor het gordijn stond een zwart bedekte tafel, waarachter men plaats nam. Vervolgens kwamen de ter dood veroordeelden één voor één binnen, gekleed in blauwe gevangenskledij op houten slippers, de handen op de rug gebonden. De verantwoordelijke officier van justitie las nog eens het doodsoordeel voor, deelde mede dat het gratieverzoek was afgewezen en vertelde vervolgens dat de straf de volgende morgen om 5 uur zou worden voltrokken. De veroordeelde werd dan naar de cel in het gebouwtje gebracht.

AFBEELDING 16: MEUBELS IN EEN DODENCEL IN DE OUDE SMEDERIJ.

Om 5 uur 's morgens werd de executieklok in het torentje op de smederij geluid. Hetzelfde gezelschap als de avond ervoor verzamelde zich, aangevuld door een arts (om de dood van de onthoofden formeel vast te stellen), de beul en zijn twee helpers. De beul, een wat oudere vriendelijke man, was gekleed in rokkostuum met hoge hoed. Ook zijn helpers waren stemmig gekleed.

AFBEELDING 17: DE VALBIJL.

Vervolgens werd de veroordeelde binnengebracht, met een blauw jasje over zijn ontbloot bovenlijf. De verantwoordelijke aanklager las nog eens voor, dat er geen gratie was verleend en zei dan: "Beul, doe uw plicht". Het gordijn werd opengetrokken, de guillotine werd zichtbaar. De beul ging ernaast staan, zijn helpers gingen aan beide kanten van de veroordeelde staan, trokken zijn jasje uit en grepen hem bij de armen. Snel brachten ze hem naar het schavot, legden hem op zijn buik neer. De nekplank werd vastgezet. En dan drukte de beul op een aan de zijkant bevestigde knop. De bijl viel met een luide klap, het hoofd viel in een leren zak, het bloed spoot sissend uit de halsslagader, de houten slippers vielen van de slap geworden voeten met een tik op de betegelde grond. Het gordijn werd weer gesloten. De beul kwam ervoor staan, en zei: "Das Urteil ist vollstreckt". De aanwezige geestelijke sprak hardop een *Onzevader*, waarbij alle aanwezigen hun hoofd ontblootten. Alles had nog geen vijf minuten geduurd. Vervolgens werden de andere veroordeelden onthoofd, eerst die in de dodencellen in de oude smederij, daarna de NN-gevangenen uit het Grauen Haus. Die moesten over het binnenhof gevoerd worden. Daarom stonden er overal gevangenvaarders met geladen karabijnen, die er ook voor zorgden dat geen van de gevangenen naar buiten keek³⁹. Dominee Hüneke deed zijn werk in Wolfenbüttel tot maart 1943.

6. “Hergabe seiner ganzen Arbeitskraft”.

Op 10 september 1943 wijzigde Rijksminister van Justitie Dr. Otto-Georg Thierack, en daartoe gemachtigd door de Führer zelf, de doodstraf van *Cornelius* Kentie in een tuchthuisstraf van 10 jaar⁴⁰. Dit feit werd hem overigens pas tien dagen later op 20 september, waarschijnlijk door *Staatsanwalt* Goerck persoonlijk, in de gevangenis van Wolfenbüttel medegedeeld. Vervolgens verbleef hij nog eens negen maanden in Wolfenbüttel, zonder ooit bezoek te ontvangen.

Direct de dag nadat hem de gratieverlening was medegedeeld werd mijn vader aan het werk gezet. Gevangenisarbeid was lang een vorm van verheffing geweest, maar de nazi's vonden, dat werken door veroordeelden een vorm van boetedoening was. Een veroordeelde moest door “*Hergabe seiner ganzen Arbeitskraft dem Volksganzen*” dienen. In 1939 werkten 250 van de 931 gedetineerden in de gevangenis zelf zoals in de *Holzhof* of de eigen tuinen, of ze werkten voor private ondernemingen, al dan niet gevestigd binnen de gevangenis. Onder deze bedrijven waren rubberverwerker Schroers & Simmerling, kachelpijpfabriek Grüttemans Nachfolger, de nog steeds bestaande lijmfabriek Ludwig Noltemeyer, erwtensorteerder Conrad Wrehde en de Hamburgse fabrikant van rubber matten H.C. Meyer jun. Bijna 500 gevangenen werkten bij zogenaamde *Außenbetriebe* bij bedrijven buiten de gevangenis. Ze verlieten nog vóór zes uur onder bewaking de gevangenis en kwamen ongeveer twaalf uur later weer terug. Enkele van hen werkten bij tuinders. Anderen werkten in de kalkfabriek Bahl & Conen, bij de ‘Reichswerke Hermann Göring’ in Börßum en Braunschweig (nu onderdeel van Salzgitter), bij de railfabriek van Büssing & Sohn, bij transportbedrijf Walter Wagner of bij wegwerkbedrijf Gustav Stabbert. De meesten werkten bij de nog bestaande wegebouwer Friedrich Preuße. Later werkten steeds meer gedetineerden bij *Außenkommandos* die direct voor de oorlogsindustrieën werkten. Deze gevangenen, uiteindelijk meer dan 800, werden gehuisvest bij hun arbeidsplaats.

AFBEELDING 18: EEN BUITENCOMMANDO AAN HET WERK.

Op het formulier A36 uit de gevangenis van Wolfenbüttel staan voor mijn vader drie soorten door hem verrichte werkzaamheden vermeld: *Zwiebeln*, *Gümme* en *Matten*. De uien hebben als begindatum 21 september 1943. Een maand later, op 19 oktober, gaat hij kennelijk aan het werk bij rubberverwerker

Schroers & Simmerling. Wat hij ook deed, het betekende minstens elf uur per dag, zes dagen per week, het hele jaar door zonder enige pauze op de korte middagpauze na, werken.

AFBEELDING 19: DE HOLZHOF IN DE GEVANGENIS VAN WOLFENBÜTTEL.

‘s Ochtends kregen de gevangenen een stukje brood, tussen de middag was er koolraapsoep met wellicht wat aardappels erin, als je het geluk had één der laatsten te zijn die zijn portie kreeg, en ‘s avonds weer een stukje brood. Het was iedere dag honger lijden. Werkte hij buiten, op houten slippers en met veel te weinig kleren, zodat het in de winter voortdurend kou lijden was, dan was hij wellicht in staat wat te jatten, zoals Ton Velder vertelde.

Velder werd op 16-jarige leeftijd in Utrecht bij een razzia in Utrecht gearresteerd. De Duitsers zagen in zijn *Ausweis* een vervalsing, omdat ze niet konden geloven dat de ouder uitziende Velder pas 16 was. Via Scheveningen en Kleve belandde hij in Wolfenbüttel, waar hij tot de bevrijding verbleef. Hij was aan het werk gezet op de *Holzhof*, en vertelde me op 30 november 2001 over de werkomstandigheden. Het magere rantsoen wist hij een heel klein beetje aan te vullen dankzij de varkens. In een grote ruimte ergens in de gevangenis werden varkens gehouden. Op het binnenterrein stond ook een klein houten huisje, dat als wc diende. Erin stond een emmer, die, als hij vol was, gelegd moest worden in het varkenshok. Na het legen stopte men gauw wat bieten of knollen die voor de varkens bestemd waren, in de emmer. Met behulp van een uit blik gemaakt ‘mesje’ werden ze geschild, vooral om de poep en de pis te verwijderen. Als het binnenste was genuttigd, bestormden Polen en Russen het hok: zij aten de vervuilde schillen zonder aarzelen op. Eens in de zoveel dagen kwam er een kar met voer voor de varkens. Had je geluk, dan kon je uit de laadbak wat half rotte aardappels of ander voer gappen.

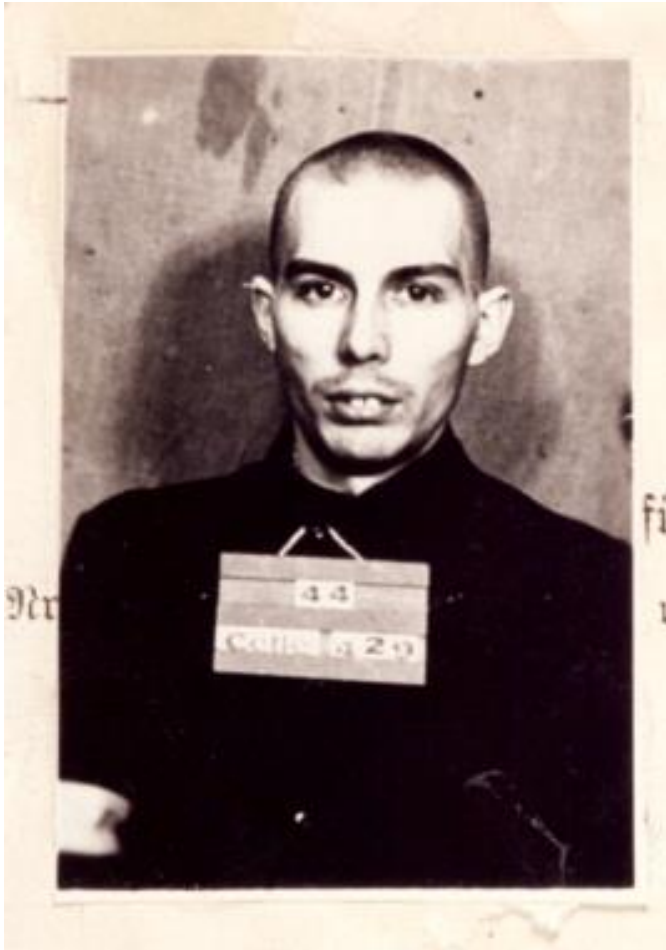
Er was sprake van enorme honger, en alleen al daarom was je nooit je leven zeker, zo vertelde Velder. Want van enige solidariteit onder de gevangenen was geen sprake. Voor een stukje brood kon je vermoord worden, en je wist nooit wie je kon vertrouwen. Je zat weliswaar met drie man in een cel, maten die je wellicht op den duur kon vertrouwen, maar de kans dat die op zekere dag op transport werden gesteld naar een andere gevangenis was groot. Gevangenen praatten niet veel met elkaar, want je kon zomaar verraden worden: anderen kon je niet vertrouwen. Je kon het zelfs wel eens treffen met de

bewakers, in dienst van het ministerie van Justitie, en dus geen Gestapo of SS. Toch waren de meesten volgens Ton Velder allesbehalve zachtzinnig. Werkte je niet hard genoeg, of praatte je met een medegevangene, dan kon je een afstraffing met de gummilat verwachten. Betrapten ze je op sabotage, dan wachtte de guillotine. Want sabotage was zelfs bij het hout hakken mogelijk: een gevangene met technische kennis van de houtgeneratoren waarvoor ze waren bestemd, wist in welke vorm je ze moest hakken om de generatoren te verstoppen.

Ook volgens Velder wist iedereen van de doodstraffen. Dat lag als een doem over alle gevangenen. Hij zag vaak hoe ruwhouten kisten op een kar werden geladen en de gevangenis uit werden gereden. De kisten van gevangenen die waren gestorven door ziekte, honger of geweld stonden op een andere plek.

7. Tuchthuis Celle.

Op 26 mei 1944 stuurde de *Oberstaatsanwalt* van het *Sondergericht* te Hannover naar het tuchthuis te Celle het bericht, dat mijn vader daarheen zou worden overgeplaatst. Op 3 juni 1944 werd hij om 7 uur 's morgens afgevoerd naar de politiegevangenis in Hannover. Op 9 juni stond hij om 5:10 uur in de ochtend klaar op station Hannover om naar Celle te worden gebracht. Na een treinreis van 1 uur en 25 minuten kwam hij daar aan. Niet veel later arriveerde hij in het vlakbij het station gelegen tuchthuis van Celle.

AFBEELDING 20: DIRECT NA AANKOMST IN CELLE, BEGIN JUNI 1944.

Twee dagen later volgde de officiële inboeking. Hij moest een vragenformulier invullen en een korte levensbeschrijving op papier zetten. Zijn handschrift is nog verbazend vast. Hij noemt zich zelf foutief maar conform eerder opgestelde papieren *Cornelius*, en meldt dat er in Rotterdam een invalidenkaart aanwezig is, maar dat zal een vergissing zijn. Een fotograaf maakte twee foto's, *en profil* en *en face*. Hij ziet er met zijn kaal geschoren hoofd slecht uit. Hij woog 51 kilo, en was dus met zijn 1 meter 73 ernstig ondervoed.

E

Celle, den 11 Juni 1944

Lebenslauf

(Nr. 46 Abf. 2 BldgD.)

des ~~Strafgefangenen~~ ~~Wesens~~ Cornelius Kentia
(Vorname) (Familienname)

Ich bin am 28 September 1919 in Rotterdam geboren.
 Ich habe von meinem 6. bis meinem 16. Lebensjahr
 die Schule besucht.

Nach meiner Schulzeit bin ich 3 Jahre als
 Schreiber auf ein Kontor tätig gewesen.

Danach bin ich einberufen worden ~~zum~~ zum
 Soldat an der Holländische Wehrmacht, wo ich 2 1/2 Jahre
 gedient habe.

Nach meiner Entlassung bin ich als Postfach-
 arbeiter angestellt worden bei der Holländische Post.

Im Nov. '42 bin ich dienstverpflichtet nach
 Deutschland geschickt worden in Hammun bis zu
 meiner Verhaftung am 7. April 1943 gearbeitet habe.

[Handwritten Signature]

90110D A 33 Lebenslauf 5 44 20000 R10548

AFBEELDING 21: LEVENSLÖOPFORMULIER.

De gevangenis in Celle werd begin 18e eeuw, naar Frans voorbeeld gebouwd als tuchthuis, werkhuis en, tot 1833, gekkenhuis. Boven de ingang staat dan ook: "Puniendis facinorosis custodiendia furiosis et mente captis publico sumptu dicata domus"⁴¹. Achter een stevige muur rijst het monumentale hoofgebouw op, omklemd door twee vleugels. De oorspronkelijke laagbouw erachter werd later vervangen door kazerneachtige hoogbouw, waarin de cellen zaten en zitten.

Een tuchthuisstraf, zeker van tien jaar, was in nazi-Duitsland inmiddels niets anders dan een doodstraf met vertraging geworden. Om steeds geringere feiten werd voortdurend zwaarder gestraft en daardoor raakten de gevangenen en tuchthuizen overvol. Daarom besloten minister van justitie Thierack en Himmler op 18 september 1942 om 'asociale elementen' in de gevangenen onder het gezag van de Gestapo te brengen en ze "te vernietigen door arbeid". In eerste instantie ging het om gevangenen gezette Joden, Sinti en Roma, en Russen en Polen die tot meer dan drie jaar waren veroordeeld. Duitsers en leden van 'broedervolken' die veroordeeld waren tot een tuchthuisstraf van meer dan acht jaar, zouden individueel worden beoordeeld. Een commissie van het ministerie van justitie moest de mate van onmaatschappelijkheid onderzoeken, en wie voorgoed zonder waarde voor de volksgemeenschap was, werd aan de politie overgedragen⁴². Verschillende gevangenen uit Celle, ook doodzieke die in het gevan-

genishospitaal lagen, werden in het kader van de *Vernichtung durch Arbeit* afgevoerd naar Neuengamme of voor wegenonderhoud in het Noorden van Noorwegen aan het werk gezet⁴³. Op 24 april 1943 waren er al 14.700 asociale Duitsers en leden van broedervolken geïdentificeerd en naar werkkampen afgevoerd. Het waren meestal gewone misdadigers, maar ook politieke gevangenen. Het doel werkte: het sterftecijfer in Mauthausen bij voorbeeld was 35%, per maand. De gemiddelde overlevingstijd was daar dus drie maanden.

AFBEELDING 22: MAQUETTE VAN HET TUCHTHUIS IN CELLE.

Mijn vader werd dit lot bespaard. Op het eerder genoemde overplaatsingsverzoek van 26 mei 1944 stond nadrukkelijk vermeld, dat hij niet als crimineel (*Gestrauchelter*) moest worden beschouwd (onderstreeping op het formulier). Niet duidelijk is, waarom dat zo was. Was dat overeengekomen met de personen die de gratie hadden weten te bewerkstelligen? Was er al een onderzoek naar zijn eventuele asocialiteit geweest?

Maar ook in tuchthuis Celle was je je leven niet zeker. Het viel weliswaar onder het gewone gevangeniswezen, maar het regime was er bikkelhard. In december 1938 begon Bernhard Hartung als arts in het tuchthuis. Hij zou dat blijven tot 15 januari 1944, toen hij werd overgeplaatst. Wel bleef hij wonen in de dienstwoning direct naast het tuchthuis. In 1986 publiceerde hij zijn deels op bewaarde documenten gebaseerde memoires als wat late 'aanklacht en apologie'. Ja, hij kon niet anders dan lid worden van de SA en de NSDAP, en ja, hij had een foto van Hitler in huis hangen, maar niet boven zijn bureau! En natuurlijk had hij niet in het openbaar kritiek geleverd op het regime. Maar hij had vanuit zijn functie als tuchthuisarts wel diverse malen geprobeerd te protesteren tegen de behandeling van de gevangenen.

Zo schreef hij op 13 juli 1942 de hoofdofficier van justitie over het afnemen van het gemiddelde gewicht van de gevangenen, in enkele maanden van 61,5 naar 57 kg. Sommige mannen van 175 à 176 cm wogen nog maar 50 kg of minder. De gevangenen kregen in die tijd steeds minder te eten, en wat ze kregen was van belabberde kwaliteit. Door deze ondervoeding en de verlenging van de arbeidsdag tot elf uren konden de gevangenen natuurlijk veel minder produceren, terwijl de productie-eisen steeds hoger werden en de straffen voor het niet halen daarvan steeds harder. Er trad hongeroedeem op, en er waren, door gebrek aan weerstand, steeds meer gevallen van ziektes als tbc, ook een groot risico voor het personeel. Broodrantsoenen mochten echter niet worden verhoogd, ook niet voor de mannen in de ziekenzaal.

Mishandelingen door beampten, hulpbeampten, hulpopzichters en kennelijk voorgetrokken gevangenen namen toe, vooral bij de buitencommando's. Steeds meer bij de buitencommando's tewerkgestelden gingen dood zonder voorafgaande ziekte, steeds meer werden 'op de vlucht' neergeschoten, ook al zou geen normaal mens overdag in gevangenskledij op de vlucht slaan. Sommige gevangenen werden als gevolg van de honger bevangen door een soort toeval, liepen verdwaasd de verkeerde kant op en werden dan neergeschoten.

Bij het NIOD bevindt zich een slechte kopie van een typoscript van ene Richard Trampeman, een politieke gevangene die in 1934 tot levenslange tuchthuisstraf was veroordeeld en in Celle verbleef tot april 1945. Celle was een tuchthuis met een verzaamd regime. Er zaten politieke gevangenen, Joden, zigeuners en buitenlanders, maar de meeste gevangenen waren gewone criminelen. Trampeman werkte vooral in de timmerwerkplaats waar zo'n 50 man werkten, 30 daarvan criminelen. Er werkten vier Nederlanders, twee Belgen, twee Fransen, twee Russen, een Oekraïner en een Joegoslaaf. En negen politieke gevangenen. Vooral het laatste jaar was de gevangenis overbevolkt. De capaciteit was 450, maar er zaten 1600 gevangenen, die stierven als ratten: zes tot tien man per dag: 30% van alle gevangenen was ziek. In de timmerwerkplaats moesten de doodskisten worden getimmerd, dus wie daar werkte, kon het aantal doden vaststellen. Ook in de timmerwerkplaats werden gevangenen zwaar mishandeld, hoewel er nooit één werd doodgeslagen. Maar in het algemeen werd het gauw slechter. Zo sloeg ziekenverzorger Leppelt iedere dag de doodzieken in de ziekenzaal, en liet ze vervolgens aan hun lot over. Velen stierven.

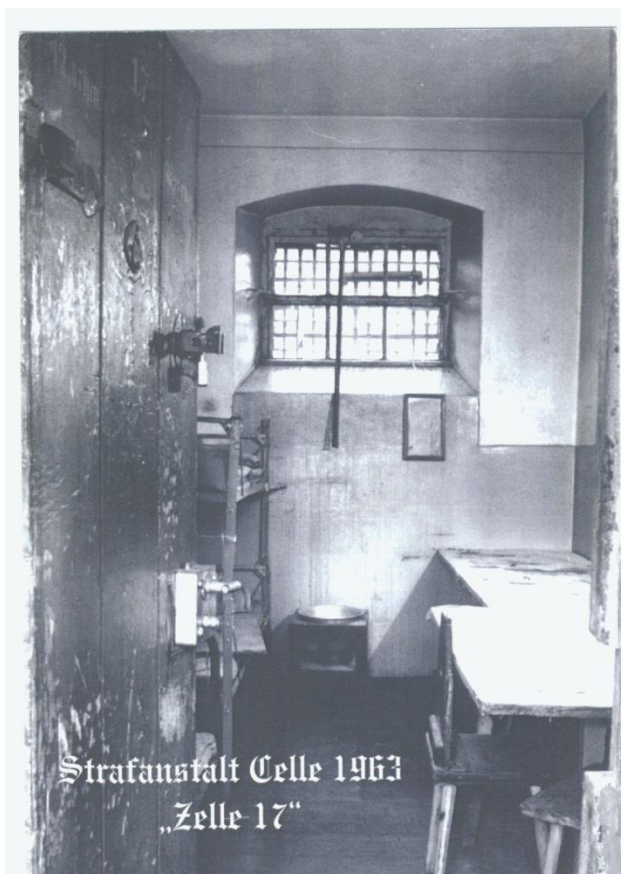
Trampeman vertelt het geval van de Hollander Sipke de Hoop. Die werd ernstig ziek: hij had wekenlang zware arbeid verricht. Dat en de slechte voeding bezorgden hem een zware longontsteking. Hij kon niet meer werken, en dus werd hij op doodscmando gestuurd. Dan waren de omstandigheden nog veel slechter en werkte je dus tot je dood neerviel.

Vooral de buitenlanders werden zeer slecht behandeld. Trampeman praatte met de buitenlanders, en daarom noemden de bewakers hem 'staatsvijand nummer één': al zijn gesprekjes werden gerapporteerd bij de politie, waar hij zich geregeld moest verantwoorden.

Ook in Celle moesten de gevangenen werken voor allerlei bedrijven. In diverse afdelingen werden elektromotoren gemaakt (ankerwikkelaars) voor het bedrijf Trillke-Werke uit Hildesheim, een bedrijf dat door Albert Speer tot militair modelbedrijf was aangewezen, en onderdeel was van het Bosch-concern⁴⁴. Anderen werkten bij de meubelmakerij of in de drukkerij, de schoenfabriek van Gehrken uit Celle, in een recyclingbedrijf van oude legeronderdelen, de zakkenfabriek, de mattenfabriek of in de wagenfabriek. De werkzaamheden werden beloond met 10, 20, 30 of 40 Pfennig per dag. Er waren naast de zogenaamde *Außenkommandos* in onder andere Tiste en Westermünde ook nog drie à vier 'boerencommando's'. Tot slot waren er nog 'stadscommando's' in Ratsmühle, en in de Trillke-fabrieken.

Mijn vader begon op 13 juni 1944 bij het mattenbedrijf, tot 6 september dat jaar. Toen werd hij wegens longtuberculose opgenomen in de ziekenzaal, een lange brede ruimte met grote ramen⁴⁵, waar hij ruim vier maanden verbleef, tot 8 januari⁴⁶. In die eerste maand van 1945 stierven zeventien gevangenen en tot de bevrijding door de Britten op 15 april nog eens 211 in het inmiddels door overplaatsingen overvolle complex⁴⁷.

Bij ons bezoek aan de gevangenis in 2001 konden mijn broer Martin en ik vaststellen, dat er nog steeds een meubelmakerij is, nu als *Arbeits therapie*. Prijzen van houten speelgoed en meubelen op aanvraag.

AFBEELDING 23: CEL IN TUCHTHUIS CELLE. SITUATIE 1963. ANSICHTKAART.

Bij het NIOD ligt een lijst met Hollanders die tussen 1940 en 1945 in Celle vastzaten⁴⁸. Ik heb een kopie van een deel van die lijst, met 54 namen. De meesten waren, als ze niet in voorarrest zaten, veroordeeld wegens diefstal, heling, vervalsen. Er was iemand bij, die ook wegens onderduiken werd veroordeeld, een ander volgde bevelen van de regering niet op. Een paar luisterden naar een buitenlandse radiozender. Straffen voor deze groep varieerden van enkele maanden tot anderhalf jaar, een enkeling kreeg meer, tot zes jaar toe. Voor hoogverraad kreeg iemand vijf jaar tuchthuis, een ander voor voorbereidingen tot hoogverraad twee jaar. Een homoseksueel (althans een man die veroordeeld werd voor tegennatuurlijke ontucht) moest zes jaar zitten. Iemand die een deserteur had geholpen, werd tot twee jaar veroordeeld. De langst gestrafte was een deserteur: twaalf jaar en zes maanden. Niet veel korter moesten twee andere mannen zitten: tien jaar voor postdiefstal, en tien jaar voor ambtsverduistering. Deze laatste is mijn vader. Tien mannen van de lijst waren in de loop der tijd aan de politie overgedragen. Eén Nederlander werd officieel bij een vluchtpoging doodgeschoten (op 14 maart 1945). Zes van de 54 stierven tussen maart en april 1945 in het tuchthuis te Celle. Hoeveel doden er waren bij de Nederlanders die tussentijds naar andere gevangenissen en tuchthuizen werden afgevoerd, staat niet vermeld.

Begin april 1945 werden elf Nederlanders naar de gevangenis in Wolfenbüttel afgevoerd⁴⁹.

8. Terug naar Wolfenbüttel.

De gevangenisautoriteiten hadden al de nodige ervaring met verplaatsingen van grote groepen geïnterneerden: de bommenregens van de geallieerden zorgden voortdurend voor verhuizingen. Toen de fronten in het oosten en het westen dichterbij kwamen, trokken steeds grotere groepen gevangenen bijna dagelijks van gevangenis naar tuchthuis of andersom, van het ene concentratiekamp naar het andere, soms per trein of op open wagens, meestal lopend. Thierack had in 1943 al duidelijk kenbaar gemaakt, dat gevangenen niet mochten worden vrijgelaten, op hele lichte gevallen na. In Hamburg hadden de autoriteiten na het zware bombardement van eind juli 1943, waarbij verschillende strafinrichtingen zwaar waren beschadigd, grote aantallen gedetineerden, ook langgestraften, vrijgelaten. Dat was dus niet de bedoeling. De Hamburgse *Oberstaatsanwalt* werd hiervoor tot vier maanden gevangenis veroordeeld.

Eind 1944 werden veel gevangenen in het westen en oosten van Duitsland ontruimd. De geëvacueerden werden naar het midden van het land getransporteerd. Er kwamen officiële richtlijnen over hoe te handelen bij ontruiming, met een ongebruikelijk element in nazi-Duitsland: men mocht improviseren. Dat vergrootte de chaos. Kortgestraften mochten worden vrijgelaten, anderen moesten eventueel worden overgedragen aan andere autoriteiten, maar een grote groep politieke gevangenen en langgestraften moest naar elders worden overgebracht, of desnoods 'geneutraliseerd', met verwijdering van alle sporen, door ze dood te schieten.

In januari werden strafinrichtingen in het oosten verder ontruimd. Op 12 januari was het winteroffensief van de Sovjets begonnen. 35.000 gevangenen gingen op pad, onder chaotische omstandigheden, meestal lopend. Uitgehongerde mannen en vrouwen liepen zeer lange afstanden in ijzige kou, met minimale rantsoenen of helemaal niks te eten, slecht gekleed en op houten slippers of blootvoets. Gevangenen uit Stargard liepen bij voorbeeld gedurende zeventien dagen naar het 315 kilometer westelijker gelegen Bützow. De gevangenisdirecteur noteerde:

"De weersomstandigheden waren rampzalig. De voortgang van de tocht werd belemmerd door zware sneeuwval, de kou, de massa voertuigen van vluchtelingen en het leger, en het terugstromen van massa's troepen, krijgsgevangenen enz. Elke weg was verstopt, zodat de groepen soms uren op dezelfde plek moesten wachten om niet meer dan een paar honderd meter vooruit te komen".

Duizenden kwamen om. De vrouwengevangenis in Fordon werd op 21 januari 1945 geëvacueerd naar Krone. Veertig van de 565 vrouwen overleefden deze tocht.

Gevangenen bezweken van de honger, de kou, de uitputting, of werden doodgeschoten. Soms voor de lol, door gefrustreerde SS'ers, die een groep gevangenen uit Krone met machinegeweren neermaiden. Bij de beruchtste dodenmarsen uit de concentratiekampen vielen meer dan een kwart miljoen doden. Gevangenispersoneel was meestal niet te vergelijken met de SS, hoewel aan het eind van de oorlog heel wat van het oostfront teruggekeerde SS'ers in gevangenen en tuchthuizen aan het werk gingen. Cipers die de marcherende groepen gevangenen moesten bewaken, deden dat vaak met tegenzin: ook hun hachje was nu in groot gevaar. Vaak ook waren ze slecht bewapend. Soms wisten grote groepen gevangenen dan ook, ondanks het bevel om iedere wegloper te executeren, er vandoor te gaan.

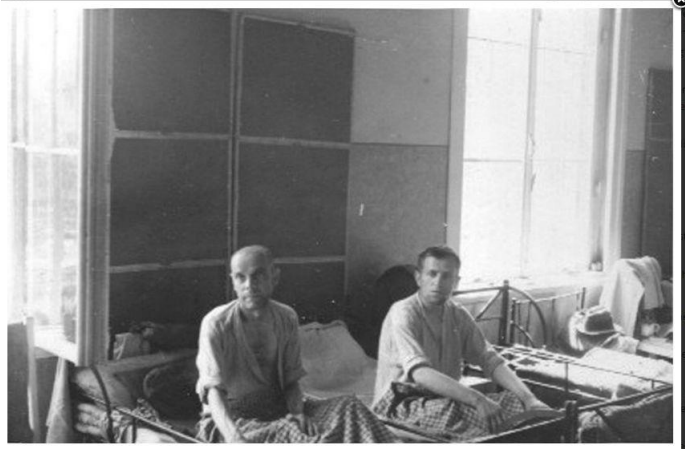
Verantwoordelijk voor de transporten uit Celle in april 1945 was volgens een verslag van Richard Trampmann ene Langebartels, die sinds 1933 lid van de NSDAP was. De gevangenen werden op transport gestuurd vanwege de oprukkende Engelsen. Volgens de schrijver werden ze de dood ingestuurd. Op 4 april 1945 vertrok onder leiding van SS-Sturmführer Baumgarten (die op de vlucht voor de Russen in Celle was beland) een groep gevangenen naar de gevangenis van Wolfenbüttel. Hij en zijn ondergeschikten

sloegen de gevangenen tot bloedens toe. Het ging daarbij vooral om gevangenen die op sterven na dood waren, en het marstempo niet bij konden houden. Sommigen die niet meekonden, werden langs de kant van de weg achtergelaten. De rest joeg Baumgarten met pistolen op om verder te marcheren. Hij schoot diverse malen, maar de auteur weet niet of hij iemand raakte. Sommigen moesten meegesleept worden. Voor velen was dat extra pijnlijk, omdat ze hun houten slippers waren kwijtgeraakt. Een ondergeschikte, Kubiak, had een doornentak afgesneden en sloeg daarmee gevangenen in het gezicht. De gevangenen kregen 's morgens om vier uur een dunne plak brood, en mochten toekijken hoe de bewakers zich tegoed deden aan hele broden en spek uit de gevangenskeuken⁵⁰.

Dezelfde Baumgarten was ook de baas over het transport van gevangenen van Celle naar Bützow-Dreibergen, in een open kolenwagen. Tijdens dat transport bezweken circa 180 man. De gevangenis was vol, dus werden de overlevende gevangenen in een nabij gelegen kamp ondergebracht. Op 10 april braken daar tyfus en buikloop uit, waaraan nog eens ongeveer 860 gedeporteerden stierven⁵¹.

Op 6 april 1945 kwam het transport met mijn vader aan in de gevangenis van Wolfenbüttel: hij had de helse tocht van zo'n 70 kilometer overleefd⁵². Twee dagen later werd een groep NN-gevangenen, waaronder Smedts, uit Wolfenbüttel afgevoerd: per trein naar het oosten, naar Maagdenburg, vervolgens naar Burg en tenslotte naar tuchthuis Brandenburg-Görden, dat pas op 27 april door de Russen werd bevrijd⁵³. Ook op 8 april ontruimden de Duitsers diverse buitenkampen in de omgeving van Celle en zetten ze meer dan 4000 gevangenen per trein op transport naar Bergen-Belsen. 's Middags stopte de trein op het goederenstation in Celle. Enkele uren later vielen Amerikaanse bommenwerpers Celle aan. De trein kreeg de volle laag. De schattingen lopen uiteen, maar volgens sommige onderzoekers stierf meer dan de helft van de treinpassagiers. Veel overlevenden vluchtten de bossen of de stad in. Soldaten, politie en burgers begonnen een klopjacht. Honderden gevangenen vonden daarbij de dood. Vijfhonderd gevangenen die het bombardement op hun trein hadden overleefd, werden alsnog door gewone soldaten naar Bergen-Belsen gedreven, en ook bij deze dodenmars vielen vele doden. Een grote groep werd in Celle zonder enige verzorging opgesloten in een kazerne. Daar werden ze twee dagen later, vaak stervend of al dood, op 12 april door de Britten gevonden.

Mijn vader was op tijd uit Celle vertrokken, en moet er bij geweest zijn, toen de gevangenis van Wolfenbüttel op 11 april, vijf dagen na zijn terugkeer, door de Amerikanen werd bevrijd. Een tank ramde de poort open, vertelde Ton Velder. Bewakers maakten een paar cellen open, gaven de sleutels aan de mannen die naar buiten kwamen om de andere deuren te openen en vluchtten weg. Iedereen stormde de trappen af. Buiten stond een overijverige bewaker met een machinegeweer voor de deur. Enkele Franse gevangenen leidden hem af: hij werd totaal onder de voet gelopen, wat hij niet overleefde. De keuken werd bestormd. Niemand had oog voor de ander. Sommigen werden doodgedrukt op de trap naar boven. Daar lag het warme brood nog in de oven. Er waren er die zich niet konden beheersen: ze pakten een stuk vet en begonnen te likken. Er waren erbij, die deze overvloed niet aan konden: ze stierven aan hun vraatzucht. Dood rolden ze de trap af.

AFBEELDING 24: DIRECT NA DE BEVRIJDING IN DE GEVANGENIS VAN WOLFENBÜTTEL, APRIL 1945.

Velder was erbij, toen de verstopte valbijn weer werd opgegraven. Hij had de bijl zelfs in zijn handen. Ook bekeek hij voor het eerst het executiegebouwtje van binnen. In de dodencellen lag een laag stront, de executieruimte zelf was bedekt met bloed.

9. Thuiskomst.

Op 27 februari 1946 meldde het informatiebureau van het *Nederlandsche Roode Kruis* aan de familie Kentie op de Noorderhavenkade 44b te Rotterdam, dat een opsporingsteam van het Rode Kruis had ontdekt, dat “Cornelis Kentje” op 6 april 1945 van het tuchthuis Celle naar Wolfenbüttel was overgebracht, maar dat verdere gegevens ontbreken. Weet de familie meer? Op 5 maart 1946 wordt het schrijven ontvangen en per kerende post schrijft mijn vader zelf terug, dat hij geen Kentje maar Kentie heet. In de nacht van 5 op 6 april 1945⁵⁴, zo meldt hij, is hij inderdaad op transport gesteld naar Wolfenbüttel. Hij kwam er 's middags aan⁵⁵. Enkele dagen later werd hij door Amerikaanse troepen bevrijd. Hij is toen gaan lopen naar Hannover (een afstand van circa 80 km), waar hij enkele dagen over deed. Hij werd vervolgens opgenomen in het *Krankenhaus* Ricklingen. Dat deels weggebombardeerde ziekenhuis had toen 280 bedden⁵⁶.

AFBEELDING 25: KRANKENHAUS RICKLINGEN, HANNOVER (NU: SILOAH).

Op 9 mei ging hij met een transport naar Eindhoven, waar hij twee dagen later aankwam. Daar bracht hij enige weken in de omgeving door. Op 12 juni 1945 kwam hij weer thuis in Rotterdam⁵⁷. Hij werd een onbekende tijd later opgenomen in het hulpziekenhuis van het Rode Kruis aan de Mecklenburglaan in Kralingen. Waarvoor en hoe lang is niet bekend, waarschijnlijk tot december 1945 toen hij weer aan de slag ging bij de PTT. Hij ontmoette in het ziekenhuis mijn moeder, die er als hulpverpleegster werkte. Op 12 november 1946 trouwden ze. Zo'n zeven maanden later werd mijn oudste broer geboren.

AFBEELDING 26: HULPZIEKENHUIS MECKLENBURGLAAN.

AFBEELDING 27: STILL VAN EEN FILM OVER HET SLIEDRECHTSE RODE KRUIS. WAARSCHIJNLIJK ZOMER 1946. MIJN OUDERS STAAN RECHTS.

Het einde van de oorlog betekende overigens niet, dat mijn vader van zijn straf af was. Op 5 juli 1945 constateert de *Oberstaatsanwalt* in Hannover, dat Kentie nog 7 jaar en 10 maanden moet zitten, tot 20 mei 1953. Maar waar is hij? Tuchthuis Celle meldt, dat *Coneluis Kentje* werd overgeplaatst naar Wolfenbüttel. Op 21 februari 1946 vraagt de *Oberstaatsanwalt* aan de gevangenisautoriteiten, of Cornelius Kentie zich daar nog bevindt. Op 1 maart antwoordt men, dat hij er vandoor is. Op 18 maart 1946 wordt het dossier officieel gesloten: het ziet er niet naar uit, dat Kentie weer gegrepen kan worden. Hij is bij de invasie van de geallieerden uit gevangenschap verdwenen en waarschijnlijk naar zijn vaderland teruggebracht. Aanbevolen wordt te doen alsof hij vrijgelaten is op basis van een besluit van de militaire regering. Het heeft, zo vindt men, weinig zin om de zaak verder te onderzoeken.

AFBEELDING 28: NOORDERHAVENKADE, MET PUIN GEDEMPT, APRIL 1945.

Op 11 december 1945 ging hij weer aan de slag bij de PTT. Pas op 26 juli 1947 kreeg hij weer een vaste aanstelling. Toen mijn vader dacht 25 jaar in overheidsdienst te zijn, bleek dat de PTT de jaren van zijn gevangenschap niet meetelde. Hij was vervolgens een jaar ziek thuis. Bij zijn pensioen als briefsorteerder (expediteur 2^e klasse) kreeg hij een kalenderstandaard, waaraan een ieder jaar te ontvangen losbladige

kalender voor gepensioneerde PTT'ers gehangen kon worden. Op de standaard stonden zijn dienstjaren vermeld, twee aaneengesloten periodes met een nadrukkelijk hiaat, bestaande uit zijn oorlogsjaren. Toch stond deze standaard gewoon in de kamer. Mijn broer Martin weet zich nog iets anders te herinneren. Bij de officiële plechtigheid vanwege zijn pensionering kreeg hij van de PTT ook een oorkonde, met daarop vermeld zijn dienstjaren. Thuisgekomen in de flat in Ommoord smet mijn vader deze oorkonde vanaf het balkon naar beneden.

Tot zijn dood in 1998 bleef zijn veroordeling officieel van kracht, inclusief het eeuwige eerverlies. Pas in 1998 nam het Duitse parlement de *Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege* aan: veel veroordelingen, waaronder alle op basis van de Volksschädlingsverordnung, werden herroepen⁵⁸.

Bijlagen.

A. Brieven aan de dominee.

[Briefkaart]

Hannover, 20 Nov. 1942.

Geachte Dominé,

In Duitschland aangekomen, zal ik u vast mijn adres schrijven. Daar ik pas één dag ben kan ik geen verdere bijzonderheden nog mededelen, doch ik hoop U spoedig een brief te sturen. Mijn adres is:

C. Kentie

D.A.F. Gemeinschaftslager P.T.T.

Schierholzstrasse

Hannover-Buchholz

Duitschland

Met vr. groeten en vaste hoop

[w.g.] C. Kentie

Hannover, 1 Januari 1943

Geachte Dominé,

Voor de derde maal zal ik trachten U een brief te schrijven. Tot twee maal toe heb ik, om een bepaalde reden, de brief terug gestuurd gekregen.

Hoe hier de toestand in Duitschland is, valt moeilijk te schrijven. De bevolking zelf is tegenover ons zeer hoffelijk. Dat is hier dan ook een eisch. ook onderling [?] zijn ze zoo.

We zijn tijdelijk ondergebracht in een z.g. Gemeinschaftslager. Als ik nu 'we' schrijf, bedoel ik daarmee mijn Hollandsche collega's en ikzelf. In het lager is van alles ondergebracht, Polen Franschen, Duitschers, Italianen, Hollanders en zelfs Arabieren.

Onder mijn collega's hebben zich direct kringetjes gevormd, bestaande uit stadgenoten, enz. Ook zijn hier enige Protestanten onderling verenigd. Alleen moet ik U tot mijn spijt mededelen, dat er weinig Christelijke of hun geloof uitdragende hier zijn. Het is dan ook een pracht taak, die hier voor een Christen is weggelegd.

Er valt voor een vreemdeling hier niet veel te beleven, als bioscoop, café, enz.

Het meest wordt hier gesnakt naar goede Hollandsche lectuur, want die ontbreekt hier totaal.

Dominé, ik moet gaan eindigen en hoop dat deze brief U dan moge bereiken. Ik wensch U tevens nog een door God gezegend Nieuwjaar toe en groet U.

Van Uw oud-cathechisant,

[w.g.] C. Kentie

Hannover, 25 Januari 1943

Geachte Dominé,

Reeds Woensdag heb ik Uw brief ontvangen, maar kon door verhuizing niet eerder antwoorden.

We zijn n.l. uit het Gemeenschapslager vertrokken naar een eigen onderkomen, een nieuw nog niet in gebruik genomen Postkantoor, wat gedeeltelijk afgebouwd is. We liggen nu als Holl. Postbeambten alleen in dit gebouw. Het is veel frisser en gezonder als het vorige onderkomen, want daar lagen allerlei Nationaliteiten. Men mag niemand wel ergens om verachten, maar als Hollander kijkt men toch wel eens raar, zoo vuil als Polen en Franschen zijn en dan blijft men liever toch maar een beetje uit de buurt.

Wat de Godsdienst betreft is hier maar weinig te doen. Vele kerken zijn gesloten wegens de groote leegte en misschien nog wel om een andere reden.

Als Christenen en Hollanders onder elkaar houden we over de Bijbel en haar inhoud dikwijls diepgaande gesprekken. Ook niet Christenen doen daar aan mee. Het gebeurt dikwijls dat er tot 12 à 1 uur des nachts over gepraat wordt.

Waarom oorlog? Omdat we er niet uit kunnen komen. Dominé, ook hier rijzen de vragen omhoog, maar ook hier kunnen we deze [?] niet beantwoorden op een bevredigende manier.

Daartegenover is het toch heerlijk, dat er Een is Die er antwoord op kan en wil geven. Heerlijk is het te weten, dat er Een is die nooit verlaat, ook al werkt men in den vreemde niet. Hij is het die mij hier naar toe haalt, en Hij zal, als Hij dat wil me ook weer terugbrengen. Ik bid alleen dat het spoedig moge zijn. Dat is hier ook de eenige en grote troost die men kan en zal vinden.

Dominé, ik ga U weer groeten tot een volgende keer. Met blijvende hoop

(w.g) Cornelis Kentie

B. Het vonnis.

Abschrift

6 S Ls. 92/43.
21/24 S 1 - 110/ 43

Im Namen des Deutschen Volkes
Srafsache
gegen den holländischen Postfacharbeiter Cornelius K e n t i e aus Hannover, geb. Am 28. 9. 1919 zu Rotter-
dam, zurzeit in H a f t,
wegen Postdiebstahls.

./.

Das Sondergericht Abteilung 1 für den Oberlandesgerichtsbezirk Celle beim Landgericht in Hannover hat in der
Sitzung vom 21. Mai 1943, an der teilgenommen haben:

Landesgerichtsdirektor Dr. Stein
als Vorsitzter
Amtsgerichtsrat Dr. Hamelberg

Landgerichtsrat Dr. Schmedes
als Beisitzer

Staatsanwalt Hille
als Beamter der Staatsanwaltschaft

für R e c h t erkannt:

Der Angeklagte wird als Volksschädling wegen
Amtsunerschlagung zahlreicher Feldpostpäckchen
zum T o d e
und zum lebenslänglichem Ehrverlust verurteilt.

Die Kosten des Verfahrens fallen dem Angeklagten zur Last. .!.

G r ü n d e

Der 23 jährige, ledige Angeklagte ist holländischer Staatsangeh[ö]riger. Nach dem Besuch der Volks-
sch[ü]le seines Geburtsortes Rotterdam besuchte er vom 11. Bis 15. Lebensjahre eine höhere Schule.
Anschliessend arbeitete er bis zum 19. Lebensjahre auf einem Büro in Rotterdam. In den Jahren 1938 /39 war
er Soldat. In Mai 1941 wurde er als Hilfszusteller bei der holländischen Postverwaltung eingestellt. Am 19.
November 1942 wurde er nach Deutschland vermittelt. Er wurde dem Postamt I in Hannover zur Beschäftigung
überwiesen. Er war in der Brief abgab[e]stelle [t]ätig. Seine Dienstobliegenheiten bestanden darin, dass er die
Briefe abstempeln, zu ordnen und aufzustellen, dass er die Post zu den Zügen zu bringen und Briefkasten zu
legen hatte.

Von Januar 1943 an bis seiner Festnahme am 7. April 1943 nahm der Angeklagte fortlaufend ins Feld ge-
hende Feldpostpäckchen die ihm bei seiner Beschäftigung bei der Post in die Hände kamen, weg. Er [ö]ffnete
sie und nahm den Inha[ll]t, der vor allem in Keks und Kuchen, sowie Süssigkeiten bestand, heraus und verzehrte
ihn. Es fielen ihm aber auch Rauchwaren und ein Füllhalter in die Hände. Die Umhüllungen der Päckchen
versteckte er in seinen zwei Koffern, die er in dem Lager, das er in Kleefeld bewohnte, stehen hatte. Der Ange-
klagte nahm insgesamt 47 Feldpostpäckchen weg. Der Angeklagte gibt diesen S[a]chverhalt zu. Er will zu dem
Verbrechen gekommen sein, weil er Hunger gehabt habe. Dies ist keine Entschuldigung für sein Verhalten.
Nach seinen eigenen Angaben hat er das Mittagessen in der Kantine erhalten und er hat hierfür w[ö]chentlich
nur 40 gr. Fett und 150- 200 Gr Fleischmarken, sowie Kartoffelmarken abgeben brauchen. Es blieben also für
die [ü]brige Verpflegung noch genügend Lebensmittel, mindestens ebensoviel wie der deutschen Bevölkerung
und auch seinen holländischen Arbeitskameraden. Von einer besonderen Notlage kann daher nicht gesprochen
werden.

Der Angeklagte war Beamter im Sinne des § 359 STGB denn er war zu Verrichtungen bestellt, die zu der
von der Post als Hoheitsverwaltung ausge[ü]bten Beförderungstätigkeit geh[ö]ren. Er hat sich daher durch die

Fortnahme und Oeffnung der 47 Päckchen in fortgesetzter Handlung der Amtsunterschlagung - § 350 ST- GB und der unbefugten Er[ö]ffnung von Postsendungen - § 354 STGB- schuldig gemacht. Gleichzeitig hat er dadurch, dass er die mit dem Poststempel abgestempelten, auf der Packetumhüllung angebrachte Empfängeranschriften- [ö]ffentliche, ihm anvertraute Urkunden in seinen Koffer verschwinden liess und damit beiseitegeschaffte, eine Urkundenunterdrückung im Amte § 348 Abs. 2 STGB begangen. Da er hierbei in der Absicht handelte, sich den Inhalt der Päckchen, einen Verm[ö]gensvorteil zu verschaffen, liegt eine erschwerte Urkundenunterdrückung - § 349 STGB vor.

Der Angeklagte hat zugleich aber auch gegen § 4 der Volksschädlingsverordnung verstossen. Er hat die Straftat unter Ausnutzung der durch den Krieg verursachten aussergew[ö]hnlichen Verhältnisse begangen. Die Feldpost ist eine durch den Krieg notwendig gewordene Einrichtung, die bei den meist grossen Entfernungen zwischen Absender und Empfänger und der dadurch längeren Dauer der Bef[ö]rderung schwer zu überwachen ist. Darüber hinaus sind aber auch bei allen Postsendungen infolge der durch den Personal-mangel hervorgerufenen verringerten Dienstaufsicht die Verluste von Postsendungen zahlreicher geworden und die M[ö]glichkeit die Verluste aufzudecken, erschwert. Diese kriegsbedingten Umstände und die Tatsache, waren dem Angeklagten bekannt. Er hat sie ausgenutzt, um sich in den Besitz der von ihm begehrten Dinge zu setzen. Die Tat der Angeklagten ist besonders verwerflich denn der Angeklagte hat sich an dem Gut vergriffen, dass sich deutsche Volksgenossen unter erheblichen Einschränkungen abgespart haben, um ihren Angeh[ö]rigen an der Front eine Freude zu machen und ihnen die Gewissheit zu geben, dass die Heimat an sie denkt. Wenn der Angeklagte hierfür als Ausländer vielleicht auch nicht das richtige Empfinden gehabt hat, so hat er doch verstandesgemäss erkannt, wie sehr sein Verhalten geeignet war, die Verbindung zwischen Front und Heimat zu st[ö]ren.

Es kann dem Angeklagten nicht widerlegt werden, dass er bei seiner Einstellung nur auf die gewissenhafte und uneigennützig Erfüllung seiner Dienstobliegenheiten und auf die Befolgung der Gesetze und Anordnungen der Nat. soz. Staats verpflichtet worden sei, dass ihm aber nichts über die schwere Bestrafung von Feldpostpackchendiebstählen gesagt worden sei, und dass er hiervon auch in der folgenden Zeit seiner Dienstleistung nichts erfahren habe, denn der Sachverständige Oberpostinspektor M e y e r ware nicht in der Lage, f[ü]r den Angeklagten ungünstige Angaben in dieser Aufsicht zu machen. Das Gericht hat aber keinen Zweifel, dass der Angeklagte sich bewusst war, dass er ein schweres Verbrechen beging. Mit Rücksicht auf die grosse Zahl der von dem Angeklagten in der verhältnissmässig kurzen Zeit von 3 Monaten geraubten Päckchen ist seine Straftat besonders verwerflich. Wenn sich der Angeklagte bisher auch straffrei geführt hat, so wiegt sein Verbrechen doch schwer, dass seine Bestrafung als Volksschädling gemäss § 4 der Volksschädlingsverordnung geboten ist. Das gesunde Volksempfinden verlangt zum Schutze der Einrichtung der Feldpost und der Verbindung von Heimat und Front die Verhängung der Todesstrafe gegen den Angeklagten.

Als Volksschädling sind dem Angeklagten die bürgerlichen Ehrenrechte auf Lebensdauer aberkannt worden. § 32 S[tPO]. Die Kostenentscheidung beruht auf § 465 StPO.

Gez. Stein

gez. Dr. Hamelberg

gez. Dr. Schmedes

Beglaubigt:

gez. Jaffa Just. Assistent

Als Urkundsbeamter der Geschäft des Landgerichts.

<http://www.braunschweig-spiegel.de/index.php/politik-2/kultur/5693-jva-wolfenbuettel-zwei-tage-im-april-11-april-1945-und-11-april-2015>

11. April 1945 (vor 70 Jahren)

Gegen Mittag war nach der "Übergabe" der Stadt Wolfenbüttel an die 9. US-Armee durch den nationalsozialistischen Bürgermeister Fritz Ramien endlich befreit. Schon bald darauf öffneten GI's die Zellen im Gefängnis und befreiten die dort eingepferchten 1512 registrierten Häftlinge.

Zeitzeuge dieses Ereignisses war Fritz Counradi, der in den Gefängnisbetrieben seit Ende 1943 die Produktion optischer Geräte der Firma Voigtländer für die Wehrmacht geleitet hatte. Seine Erinnerungen veröffentlichte Wilfried Knauer, Leiter der Gedenkstätte von 1990 bis 2015, im Heimatbuch des Landkreises Wolfenbüttel 1995.

Ausschnitte dieses eindrucksvollen Berichts sollen hier zitiert werden:

Am Morgen des 11. April waren offensichtlich nur noch der Lazarettbeamte und der für die sogenannte „Kammer“ mit der privaten Habe der Gefangenen zuständige Wachtmeister im Dienst. Fritz Counradi und seine Kollegen hatten schon seit dem Abtransport „ihrer“ N.N.-Gefangenen, mit denen sie über 16 Monate gemeinsam gearbeitet hatten, keine Möglichkeiten zur Fortsetzung der Produktion. Sie blieben in ihren Werkstätten und bei den Anlagen, um den ganzen Betrieb ordnungsgemäß den alliierten Truppen zu übergeben.

Eine merkwürdige Unruhe hatte an diesem Morgen die ganze Anstalt erfaßt. Aus den Fenstern, die zum Herzogtore lagen, beobachtete Counradi, wie amerikanische Infanteristen gebückt, die Gewehre schußbereit im Anschlag und an den Straßenrändern Deckung suchend in Richtung Breite Herzogstraße vorrückten. Wenige Minuten später drang ein leichter Panzer durch das hintere Tor in die Anstalt ein. Sofort setzte ein ohrenbetäubender und infernalischer Lärm ein. Die Gefangenen schlugen in ihren Zellen mit den Hockern gegen die zum Teil eisenbeschlagenen Türen, sie schrien und heulten.

Ein baumlanger, farbiger amerikanischer Soldat hatte offensichtlich Schlüssel gefunden, die er einem im Grauen Hause umherlaufenden Hausarbeiter zuwarf. Dieser rannte über die Galerien und öffnete jede einzelne Zelle. Mit rasender Geschwindigkeit bewegten sich Hunderte von Gefangenen zum Küchengebäude und zur Kammer. Der Kammerbeamte, ein kleingewachsener, älterer Mann, der sich auf der Treppe schützend vor den Eingang des Gebäudes stellte, „flog“ im hohen Bogen über die Köpfe der Gefangenen hinweg auf den Holzhof. Die Kammer wurde geplündert.

Dem Lazarettbeamten, der bis zum Schluß bei „seinen“ Patienten ausgeharrt hatte, halfen Gefangene mit einer Leiter über die Mauer. Die wegen krimineller Delikte Verurteilten beschafften sich sofort Zivilkleidung in der Kammer, sollen wohl anschließend auch ihre Personalakten und sonstige möglicherweise belastende Unterlagen beseitigt haben, um dann zu verschwinden. (...)

In der Küche fanden die Gefangenen zu ihrer großen Überraschung umfangreiche Lebensmittelbestände vor, die sogleich verteilt wurden. In den hinter dem Küchengebäude liegenden Stallungen war noch der gesamte Bestand an Mastvieh vorhanden, so daß einige Gefangene begannen, die Schweine, ca. 200 Stück, und den gesamten Kaninchenbestand zu schlachten. Über offenen Feuerstellen, die auf dem Holzhof eingerichtet wurden, brät man das Frischgeschlachtete. Große Kessel mit Fleisch wurden in der Küche aufs Feuer gesetzt. Die Szene schien geradezu idyllisch. So zog am Abend dieses denkwürdigen Tages, wie Fritz Counradi berichtet, der lange vermißte Duft von gebratenem und gekochtem Fleisch über das Anstaltsgelände. Aber schon wenige Stunden später erfüllte entsetzliches Schreien und Stöhnen die Zellengebäude. Viele der völlig ausgehungert Gefangenen vertrugen das frischgeschlachtete, fettige Fleisch nicht und starben unter großen Qualen noch in derselben Nacht.

Die Anzahl auch dieser Opfer wird wohl nicht mehr festzustellen sein. Der Abwicklungsbericht des Registrators Walter Niemeier resümiert die Ereignisse dieses 11. April 1945 und gibt ihnen folgende Deutung: „Die in hiesiger Anstalt herrschenden vorhergehenden Zustände lassen das Verhalten der Gefangenen bei ihrer Befreiung einigermaßen erklären, insofern der Ernährungszustand fast sämtlicher Gefangenen als unterernährt zu bezeichnen war. Den Inhaftierten wurden nicht im Mindesten ausreichende Nahrung zuteil,... dabei wurde aber das tägliche Arbeitspensum verlangt.“ Das durchschnittliche Körpergewicht lag somit unter 100 Pfund.

AFBEELDING 29: SOLDATEN DER 9. US ARMEE NEHMEN AM 11. APRIL 1945 IN DEN STRAßEN VON WOLFENBÜTTEL DEUTSCHE WEHRMACHTSSOLDATEN GEFANGEN.

Tijdslijn.

Datum	Gebeurtenis en plaats
19-11-1942	Naar Duitsland: Schierholzstrasse Hannover - Buchholz
Tussen 20 en 25-1-1943	Verhuizing naar de Pertzstrasse
07-04-1943	Arrestatie
21-05-1943	Veroordeling
03-06 - 07-06-1943	Polizeigefängnis Hannover
07-06-1943 - 03-06-1944	Gevangenis Wolfenbüttel
15-06-1943	Indiening gratieverzoek
10-09-1943	Besluit tot gratieverlening
20-09-1943	Gratieverlening wordt kenbaar gemaakt.
21-09-1943	Aan het werk met uien.
19-10-1943	Rubberbedrijf Schroers & Simmerling
03-06-1944 7:13 uur	Vertrek uit Wolfenbüttel
03-06-1944 8:00 uur	Braunschweig
03-06-1944 9:35 uur	Aankomst in Polizeigefängnis Hannover
09-06-1944 4:30 uur	Vertrek uit de Polizeigefängnis
09-06-1944 5:10 uur	Station Hannover
09-06-1944 6:33 uur	Aankomst station Celle
09-06-1944 – 06(?) -04-1945	Tuchthuis Celle
06-09-1944	Opname in het gevangenisziekenhuis wegens tbc
08-01-1945	Ontslag uit het gevangenisziekenhuis
04 of 05-06-1945	Vertrek naar Wolfenbüttel
06-04-1945	Aankomst in Wolfenbüttel
11-04-1945	Bevrijding Wolfenbüttel
Enkele dagen na 11-04-1945	Na voettocht aankomst in Hannover, Städtl. Krankenhaus Ricklingen
09-05-1945	Vertrek naar Eindhoven, transport
11-05-1945	Aankomst in Eindhoven
11-05 - 12-06-1945	Verblijf in de omgeving Eindhoven
12-6-1945	Thuiskomst
05-07-1945	Opsporingsverzoek Oberstaatsanwalt
27-02-1946	Informatieverzoek Rode Kruis
11-12-1945	Weer aan het werk bij de PTT
26-07-1947	Weer in vaste dienst bij de PTT

Bronnen.

De volgende archieven zijn geraadpleegd:

- NIOD, Amsterdam. Daar bevindt zich het gevangenisdossier van mijn vader, het archief van de Deutsche Post in die Niederlande en enkele andere relevante bronnen.
- Gemeentearchief Rotterdam. Het archief van dominee Stam bevat twee brieven en een briefkaart van de hand van mijn vader.
- Nationaal Archief, Den Haag, Staatsbedrijf der PTT: Archief van W.L.Z. van der Vegte Directeur-Generaal der PTT, 1941-1945, nummer toegang 2.16.78.03.
- Niedersächsische Hauptstaatsarchiv, Hannover. Daar bevindt zich een dossier van mijn vader, afkomstig van de Staatsanwaltschaft (Openbaar Ministerie) te Hannover.
- Stadarchiv Wolfenbüttel. Aldaar is het gevangenisboek van de gevangenis te Wolfenbüttel.
- Stadarchiv Hannover. Daar bevindt zich een persoonskaart van mijn vader, met zijn woonadressen in Hannover.
- Archief Rode Kruis te Den Haag. Daar bevindt zich een brief van mijn vader.

Met mijn broer Martin sprak ik met de heer Velder uit Houten, die de bevrijding van de gevangenis Wolfenbüttel meemaakte. Velder was als oud-Indiëstrijder een luisterend oor voor mannen die als gevolg van gebeurtenissen tijdens de politionele acties waren getraumatiseerd. Maar zijn Wolfenbüttel-tijd had hij totaal verdrongen: hij had er tot ons gesprek met niemand meer over gesproken!

Martin en ik bezochten de gevangnissen te Wolfenbüttel en Celle, en werden zeer geholpen door de heer Wilfried Knauer, die toen de gedenkplaats in de gevangenis te Wolfenbüttel beheerde. Ook is hij de auteur van enkele boeken over de executiegevangenis te Wolfenbüttel.

De heer Dr. Wolf-Dieter Mechler van het stadsarchief te Hannover gaf ons uit de eerste hand informatie, speurde voor ons mijn vaders persoonskaart op, en schreef een belangrijk boek over de bijzondere rechtspleging van de nazi's, waar uitgebreid gebruik van is gemaakt.

Geraadpleegde literatuur.

- Janet Anschütz und Irmtraud Heike, *Feinde im eigenen Land; Zwangsarbeit in Hannover im Zweiten Weltkrieg*. 2. Auflage. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 2000.
- Igor Cornelissen, *Mathieu Smedts; de katholieke die Vrij Nederland redde*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 2006.
- Reinhard Försterling u.a., *Wolfenbüttel unter dem Hakenkreuz; fünf Vorträge*. Wolfenbüttel: Stadt Wolfenbüttel, 2000.
- Bernhard Hartung, *Durch Licht und Finsternis; 1904 bis 1985; ein Arzt erzählt sein Leben*. Vechta: Vechtaer Druckerei und Verlag GmbH & Co., 1986.
- Martin Hirsch u.a. (Hrsg.), *Recht, Verwaltung und Justiz; ausgewählte Schriften, Gesetze und Gerichtentscheidungen von 1933 bis 1945 mit ausführlichen Erläuterungen und Kommentierungen*. 2. Unveränderte Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1997.
- Wilfried Knauer, *Nationalsozialistischer Justiz und Todesstrafe; eine Dokumentation zur Gedenkstätte in der Justizvollzugsanstalt Wolfenbüttel*. Hannover: Niedersächsisches Justizministerium, 1990.
- Wolfgang Lotz und Gerd R. Ueberschär, *Die Deutsche Reichspost; 1933 – 1945*. 2 Bände. Z.pl.: Nicolai, 1999.
- Wolf-Dieter Mechler, *Kriegsalltag an der ‚Heimatfront‘; das Sondergericht Hannover 1939-1945*. Hannoversche Studien, Band 4. Hannover: Klaus Mlynek, 1997.
- Hinke Piersma (red.), *Mensenheugenis; terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen*. Amsterdam: Bert Bakker, 2001.

- Reinhard Rohde und Tim Wegener, *Celle im Nationalsozialismus; ein topographischer Überblick*. Celle: RWLE Möller Stiftung, 2007.
- Mathieu Smedts (samenstelling), *Den Vaderland getrouwe; een boek over oorlog en verzet samengesteld door Mathieu Smedts en geschreven door mensen die beleefd hebben wat ze schreven*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1962.
- Mathieu Smedts, *Waarheid en leugen in het verzet*. Maasbree: Corrie Zelen, 1978.
- D.J. Smit, *Onder de vlaggen van Zweden en het Rode Kruis; het leven van Nederlandse militairen in Duitse krijgsgevangenschap 1940 – 1945*. Den Haag: D.J. Smit, 1997.
- Karl Tuttas, *Einer von jenen; Erinnerungen*. Halle-Leipzig: Mitteldeutscher Verlag, 1980.
- G. van Veldhuizen e.a., *Het nevelgordijn opgetrokken: de classis Rotterdam der Nederlandsch Hervormde Kerk tijdens den oorlog*. Rotterdam: W.L. & J. Brusse, 1946.
- J.G. Visser, *PTT 1940 – 1945; beleid en bezetting*. Proefschrift. 's-Gravenhage: Staatsbedrijf der PTT, 1968.
- Nikolaus Wachsmann, *Hitlers gevangenen; de rechtsorde in nazi-Duitsland*. Z.pl.: De Bezige Bij/Manteau, 2005.
- A.A. Wildschut, *Welkom thuis! Een eerlijk gesprek met allen die uit den vreemde terugkeren*. Brochure. Den Haag: J.N. Voorhoeve, 1945.

Afbeeldingen.

Afbeelding 1: Kladje met dienstjaren.....	3
Afbeelding 2: Barak in de Schierholzstrasse te Buchholz.....	6
Afbeelding 3: Plattegrond van het Arbeitslager Schierholzstrasse (in 1945 een transit camp).....	7
Afbeelding 4: Briefkaart aan ds. Stam.....	8
Afbeelding 5: Pertzstrasse 17 in 2001.....	9
Afbeelding 6: Politiefoto Hannover.....	10
Afbeelding 7: Hoofdbureau van politie te Hannover (in 2001).....	11
Afbeelding 8: Begane grond van het hoofdbureau van politie. Goed zichtbaar is het cellenblok.....	11
Afbeelding 9: Ernst Thälmann in de Gerichtsgefängnis Hannover, 1943.....	11
Afbeelding 10: Maquette van de gevangenis van Wolfenbüttel.	14
Afbeelding 11: Haus II te Wolfenbüttel, het Rode Huis.	15
Afbeelding 12: Haus I, het 'Grauen Haus'.	15
Afbeelding 13: De dodencellen in het 'Grauen Haus'.	16
Afbeelding 14: De oude smederij.....	17
Afbeelding 15: De executieruimte in de oude smederij.	18
Afbeelding 16: Meubels in een dodencel in de oude smederij.....	18
Afbeelding 17: De valbijl.....	19
Afbeelding 18: Een buitencommando aan het werk.....	20
Afbeelding 19: De Holzhof in de gevangenis van Wolfenbüttel.....	21
Afbeelding 20: Direct na aankomst in Celle, begin juni 1944.	23
Afbeelding 21: Levensloopformulier.....	24
Afbeelding 22: Maquette van het tuchthuis in Celle.	25
Afbeelding 23: Cel in tuchthuis Celle. Situatie 1963. Ansichtkaart.	27
Afbeelding 24: Direct na de bevrijding in de gevangenis van Wolfenbüttel, april 1945.....	30
Afbeelding 25: Krankenhaus Ricklingen, Hannover (nu: Siloah).	31
Afbeelding 26: Hulpziekenhuis Mecklenburglaan.....	31
Afbeelding 27: Still van een film over het Sliedrechtse Rode Kruis. Waarschijnlijk zomer 1946. mijn ouders staan rechts.	32

Afbeelding 28: Noorderhavenkade, met puin gedempt, april 1945.	32
Afbeelding 29: Soldaten der 9. US Armee nemen am 11. April 1945 in den Straßen von Wolfenbüttel Deutsche Wehrmachtssoldaten gefangen.	39

De gevangenisfoto's van mijn vader (omslag, afb. 6, 20): © NIOD.

Noten.

---

¹ Op het 'Lebenslauf'-formulier in Celle op 1 juni 1944.

² NIOD: 039-2376.

³ In adresboeken staat de Van der Burg kwastenfabriek in 1935 vermeld in de Tuindersstraat, enkele jaren later in de Rochussenstraat.

⁴ Deze data zijn gebaseerd op een kladje met pensioenjaren, dat ik halverwege de jaren tachtig van mijn vader kreeg. In het *Nederlands Instituut voor Militaire Historie* bevindt zich in de collectie Krijgsgevangenen 1940 – 1945 (toegang 402, inv. Nr. 134) de *Personalkarte* van mijn vader met zeer summieri gegevens over zijn krijgsgevangenschap. Zie over krijgsgevangenen in mei 1940 en Stalag IID: Smit (1997), p. 53 – 55.

⁵ Die verplichting om als werkzoekende in Duitsland te gaan werken bestond ook al voor de oorlog, maar door de inval in Polen (1939) werd werken in Duitsland niet meer passend gevonden: Thea van der Linden en Hinke Piersma (2001), p. 125-126.

⁶ Van der Linden en Piersma in Piersma (2001), p. 149.

⁷ Lotz und Ueberschär (1999), Band II p. 233 ev. Ook werden er arbeidsbesparende maatregelen in de bedrijfsvoering ingevoerd. De DRP voerde daartoe als eerste ter wereld *postcodes* in (p. 256).

⁸ Visser (1968), p. 167 en 323.

⁹ Visser (1968), p. 246.

¹⁰ Visser (1968), p. 168, 239.

¹¹ NL-HaNA, PTT / Van der Vegte, 2.16.78.03, inv.nr. 50. Ockerse ging ook langs om klachten over de tewerkgestelden te behandelen. Zo legden ze in Düsseldorf in de kantine hun voeten op de tafel. Niet doen, laat hij weten, want wij hebben de oorlog verloren en dit laat een slechte indruk achter over ons "Kultuurniveau". En het leek hem niet verstandig om Russische krijgsgevangenen sigaretten te geven en te begroeten met "Heil Moskou!". Zie ook: Visser (1968), p. 236-238.

¹² Personenregisterkarte, Stadsarchief Hannover. Briefkaart aan dominee J.J. Stam, gedateerd 20 november 1942, Gemeente-archief Rotterdam, archief J.J. Stam, nr. 137.

¹³ Brief aan ds. J.J. Stam, gedateerd 1 januari 1943. GAR, archief J.J. Stam, nr, 137.

¹⁴ Brief van 1 december 1942, vertaalde versie als bijlage bij brief dd. 24-12-1942 van Van der Vegte aan Dr. Linnemeyer, Beauftragter für den Post- und Fernmeldewesen in Nederland. NIOD, coll. 53, 29c.

¹⁵ Brief aan ds. J.J. Stam, gedateerd 25 januari. GAR, archief J.J. Stam, nr. 137. Op dit adres in nog steeds een opleidingsinstituut van de Deutsche Post (en van Deutsche Telekom) gevestigd. De hoofdingang is afgesloten, er is geen huisnummer. Een deel van de reliëfs lijkt verwijderd. Over het gebouw: Heinz Drangmeister, *Die Post im Hannoverschen Hannover*, 1967. P. 107, 117.

¹⁶ In GAR, archief J.J. Stam, nr. 137 is zo'n door Stam geschreven gestencilde brief te vinden. In 1944 werden de zendbrieven vervangen door een krantje, *De Kerkpost*, uitgegeven door de samenwerkende protestantse kerken. Tot juli 1945 zijn daarvan minstens 25 nummers verschenen.

¹⁷ A.A. Wildschut in: Van Veldhuizen e.a. (1946), p. 26-30. In het archief van J.J. Stam bevindt zich een exemplaar van zo'n rondschriven.

¹⁸ Anschütz und Heike (2000), p. 145.

¹⁹ Wildschut (1945), p. 16.

---

²⁰ Mijn vader ging in mijn jeugd weliswaar iedere zondag naar de hervormde Hoflaanckerk in Kralingen, maar dat was zoiets als om de zoveel weken naar de kapper gaan: het was gewoonte en het moest van mijn moeder. Ik heb hem nooit gekend als toegewijde of bewust gelovige.

²¹ In 2001.

²² Visser (1968), p. 242.

²³ <http://hannover.vvn-bda.de/ggh.php?kapitel=13>. Dezelfde bron meldt, dat alle gearresteerden eerst in de Gerichtsgefängnis werden geïnterneerd: <http://hannover.vvn-bda.de/ggh.php?kapitel=5>. In eerdere versies stelde ik, dat mijn vader beweerd had Thälmann in Bergen-Belsen te hebben gezien. En dat dat dus niet waar kon zijn. Wellicht is Bergen-Belsen verkeerd herinnerd, maar hij kan dus wel degelijk Thälmann gezien hebben.

²⁴ Dr. Gernot Stein (24-8-1912) was directeur van het Landesgericht te Celle. Na de oorlog klom hij op tot Senatspräsident van het Oberlandesgericht te Celle. Ook Hamelberg en Wilhelm Schmedes (1899-1978) vervolgden na de oorlog hun carrière tot in de jaren zestig. Mechler, p. 17-18 (n. 15). Schmedes sprak circa 80 keer de doodstraf uit, maar dat belette hem niet om directeur van het Landesgericht in Hannover te worden. In 1962 werd zijn nazi-verleden onthuld. Hij ging daarop met pensioen (Rohde, Reinhard (2003): Niedersächsische Juristen. Ein biographisches Lexikon; in: *Revista* 21, Dez. 2003 / Jan. 2004, S. 14).

Dr. Wilhelm Schmedes

²⁵ Fritz Hille (4 maart 1907) was na de oorlog Oberstaatsanwalt te Detmold.

²⁶ Mechler (1997), p. 31.

²⁷ Wachsmann (2005), p. 109, 187.

²⁸ Mechler (1997), p. 31-46.

²⁹ Knauer (1990), p. 81.

³⁰ Heinz Boberach, *Meldungen aus dem Reich 1938-1945; die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS*. Hersching: Pawlak Verlag, 1985. P. 1971. Geciteerd in Mechler, p. 168 (n. 505).

³¹ Mechler (1997), p. 169.

³² Knauer (2000), p. 85-86.

³³ Knauer (1990), p. 37. Gevangenis-aalmoezenier Unverhau noemt in 1946 echter mei 1943: *ibidem*, p. 42.

³⁴ Smedts (1978), p. 129.

³⁵ Knauer (1990), p. 48-51.

³⁶ Smedts (1962), p. 57.

³⁷ Smedts (1962), p. 57.

³⁸ Cornelissen (2006), p. 64-65.

³⁹ Hans Hüneke, *Zehn Stunden vor der Hinrichtung; meine Arbeit an dem Strafgefängnis zu Wolfenbüttel 1942/43*. Typo-script. Salzdahlum, juni 1951.

---

⁴⁰ In zijn dossier, aanwezig in het Niedersächsische Hauptstaatsarchiv te Hannover (Hann. 171A, nr. 638) is een afschrift van deze beschikking aanwezig, gedateerd 9 november 1944. De Staatsanwalt had daar op 26 mei 1944 om gevraagd omdat de originele stukken door 'Feindeinwirkung' vernietigd waren.

⁴¹ Dit huis werd gebouwd met publiek geld om de criminelen te bestraffen en de dwazen en de gekken te bewaken.

⁴² Wachsmann (2005), p. 272 e.v.

⁴³ Hartung (1986), p. 183-184.

⁴⁴ Manfred Overesch, Bosch in Hildesheim, 1937-1945: Freies Unternehmertum und Nationalsozialistische Rüstungspolitik. Göttingen. 2008.

⁴⁵ Karl Tuttas (1980), p. 257. Tuttas was een Duitse communistische verzetsstrijder., die eind jaren dertig twee keer een korte periode in Celle vastzat.

⁴⁶ Data afkomstig uit brief Rode Kruis, Oorlogsnazorg aan mij, begin 2003 (eerste bladzijde ontbreekt).

⁴⁷ <http://www.celle-im-nationalsozialismus.de/Stationen/Zuchthaus.html>

⁴⁸ NIOD: ongedateerde *Werklijst* van de hand van L. Meijers uit Blerick (g[01.039]315.1).

⁴⁹ Niet alleen naar Wolfenbüttel, ook naar Bützow-Dreibergen werd een groep afgevoerd.

⁵⁰ Einige Erlebnisse [...]. Gezeichnet: Richard Trampmann [?]. In archief NIOD.

⁵¹ Zie hierboven en een brief van de afdeling Oude IJssel van het Nederlandsche Roode Kruis aan het Informatiebureau van het Rode Kruis, gedateerd 26 februari 1946, aanwezig bij het NIOD, met daarin een verslag van ene J.H.L. Evers.

⁵² Op diezelfde dag werden in het nabije Hannover de vijf 'KZ-Aussenlager' van Neuengamme geëvacueerd, juist richting het noorden. Men passeerde Celle nog, maar Neuengamme werd niet bereikt. Degenen die de dodentochten overleefden, belandden omstreeks 8 april in Bergen-Belsen. Rainer Fröbe u.a. (1985), p. 503-513.

⁵³ Smedts (1978), p. 147-152.

⁵⁴ In het verslag van Trampmann [?] is slechts sprake van één transport van Celle naar Wolfenbüttel met 4 april als vertrekdatum. Gezien de afstand (70 km) kan de tocht nooit in één dag gedaan zijn, ervan uitgaande, dat er niet per trein werd gereisd, maar zoals meestal per voet of per open kolenwagen, zoals het transport naar Butzow, dat daar overigens een week over deed (brief afdeling Oude IJssel van het Rode Kruis, 26 februari 1946).

⁵⁵ N.B.: Vertrektijd uit Celle en duur van de tocht wijken af van de gegevens van Trampman.

⁵⁶ http://de.wikipedia.org/wiki/KRH_Klinikum_Siloah en <http://www.klinikum-hannover.de/sil/his/2postwar.htm>. Het ziekenhuis bestaat nog steeds onder zijn oorspronkelijke naam Siloah.

⁵⁷ Archief Rode Kruis, Den Haag.

⁵⁸ Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege (1998):

§ 1

Durch dieses Gesetz werden verurteilende strafgerichtliche Entscheidungen, die unter Verstoß gegen elementare Gedanken der Gerechtigkeit nach dem 30. Januar 1933 zur Durchsetzung oder Aufrechterhaltung des nationalsozialistischen Unrechtsregimes aus politischen, militärischen, rassischen, religiösen oder weltanschaulichen Gründen ergangen sind, aufgehoben. Die den Entscheidungen zugrunde liegenden Verfahren werden

eingestellt.

§ 2

Entscheidungen im Sinne des § 1 sind insbesondere

1. Entscheidungen des Volksgerichtshofes,
2. Entscheidungen der aufgrund der Verordnung über die Einrichtung von Standgerichten vom 15. Februar 1945 (RGBl. I S. 30) gebildeten Standgerichte,
3. Entscheidungen, die auf den in der Anlage genannten gesetzlichen Vorschriften beruhen.

Anlage:

32. Verordnung gegen Volksschädlinge vom 5. September 1939 (RGBl. I S. 1679)

Rotterdam, februari 2016. v.3.3

© Theo Kentie, 2011, 2014, 2016

De tekst is een verbeterde en beperkt uitgebreide versie van de uitgaves van 2011 en 2014.

tkentie@gmail.com